

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ: 28

TARİHÎ VE KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA
TÜRKİYEDE
ALEVÎLER
BEKTAŞÎLER
NUSAYRÎLER

Prof. Dr. Irene MELİKOF Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Dr. Hakan YAVUZ Prof. Dr. Butrus Abu-MANNEH
Prof. Dr. Hamid ALGAR Prof. Dr. Mustafa ÖZ
Prof. Dr. Kais FIRRO Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM
Karin VORHOFF Dr. İsmail ENGİN
Dr. David SHANKLAND Dr. İlyas ÜZÜM
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	71040
Tas. No:	297-62 TAR. K

ENSAR NEŞRİYAT

ENSAR NEŞRİYAT : 61
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28
Milletlerarası İlmî Toplantılar Dizisi: 4

Tebliğlerin,
bilim ve dil bakımından sorumluluğu
tebliğ sahiplerine aittir.

Yayına Hazırlayanlar:
Dr. İsmail KURT
Seyid Ali TÜZ

Kapak Resmi : Hz. Ali ve Devesi
Halk Sanatı (19.yy.)
Koyunoğlu Müzesi, Konya
Dizgi: Selahaddin Uslucan
Baskı: Bayrak Matbaası
İstanbul, Aralık 1999

İSBN 975-6794-05-4

ENSAR NEŞRİYAT
Süleymaniye Cd. 13 Beyazıt / İSTANBUL
Tel - Fax: (0 212) 513 43 41

GÜNÜMÜZ ALEVÎ ÖRGÜTLENMELERİ VE GELENEKSEL ALEVİLİKLE İLİŞKİSİ

Dr. İlyas ÜZÜM

Günümüz Alevîliğini tanımak için onun bugünkü örgütlenmiş yapısını ve bu yapının geleneksel çizgiyle ne kadar bağdaştığını bilmenin zaruri olduğu muhakkaktır. 1960'lardan sonra çok önemli kırılmalar yaşayan Alevî kültüründe bu kırılmaların en iyi ve en açık görüldüğü alan onun örgütlü yapısıdır. Ne yazık ki bir eser dışında günümüz Alevî örgütlenmesiyle ilgili hazırlanmış müstakil bir çalışma yoktur. Bu tek eser de Cemal Şener ile Miyase İlknur tarafından kaleme alınan *Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevî Örgütlenmesi* isimli araştırmadır. Esasında araştırma "Geleneksel Hacı Bektaş-ı Veli'yi Anma Törenleri" dolayısıyla hazırlanmış olup 16-27 Ağustos 1994'de *Cumhuriyet* Gazetesi'nde *Şariat ve Alevîlik* adıyla tefrika edilmiş; daha sonra her iki ismini de muhafaza ederek müstakil bir kitap halinde (İstanbul 1995) neşredilmiştir. Gerek kapsamı gerekse verdiği bilgiler bakımından birtakım eksiklikler taşıyan bu çalışmadan başka Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nca hazırlanıp ülkemizdeki 1800 dolayında sivil toplum örgütünü tanıtan *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi* (İstanbul 1996) isimli eserde de bazı Alevî vakıf ve dernekleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır. Bunların dışında muhtelif Alevî örgütlerinin neşrettiği kitap, dergi ve bültenler konuyla ilgili diğer kaynaklar durumundadır.

Biz 1996 yılı sonunda tamamladığımız *Günümüz Alevîliği* (Ankara 1997) kitabının ilgili bölümünde yukarıdaki kaynaklarla birlikte şahsî görüşmelerimizden elde ettiğimiz bilgileri de kulla-

narak konuyu biraz daha genişçe ele almaya çalıştık. Bu tebliğde örgütlenmelerle ilgili malzemeler esasen bu kitaptan derlenmiş olmakla birlikte burada hem geçen zaman içinde ulaşılan yeni bilgiler eklenmiş hem de müstakil olarak örgütlenmelerin geleneksel yapıyla ilişkisi tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Tebliğde Alevî terimiyle Kızılbaşlık ve Bektaşîlik, "örgütlenmeler" terimiyle de adı geçen grupların daha çok inanç geleneği üzerine kurmuş oldukları müesseseler kastedilmiştir. Dolayısıyla tebliğde kısmen farklı özellik taşıyan Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi dışında siyasî örgütlenme, müzik (anlamında) örgütlenme gibi diğer örgütlenmelere girilmeyecektir. Ayrıca sadece yurt içindeki örgütlenmelerin ele alınacağı tebliğde hem çalışmamız yeterli olmadığı, hem de esasen bir tebliğ hacmini çok aşacağı için örgütlenmelerden muhtasar olarak bahsedilecektir.

Burada önce Alevî örgütlenmeleri sonra da bunların klasik Alevîlikle ilişkileri üzerinde durulacaktır.

I. ÖRGÜTLENMELER

X. asırda yarı göçebe Türkmenlerin İslâm'ı kabulüyle başlayan ve XV. asır sonlarında hemen hemen bugünkü halini alan Alevîlik anlayışına bağlı olan zümreler cumhuriyet dönemine kadar daha çok sosyal ve iktisadî sebeplerle gelişen ayaklanmalar hariç merkezî idareden hoşnut olmamakla birlikte genellikle kendi içlerine kapanarak varlıklarını sürdürmüş; Kurtuluş Savaşı'na cân u gönülden katılmış ve kurulan yeni devleti bütünüyle benimseyip desteklemişlerdir. Tarih boyunca şehir merkezlerinden uzak bölgelerde hayatını geçiren Alevîler/Kızılbaşlar 1950-60'lardan sonra şehirlere ve batıdaki yerleşim merkezlerine yönelmişler; bir kısmı çoğunlukla kendi kültür gruplarından oluşan mahallelerde, bir kısmı ise sosyal statü bakımından benzer konumda bulunmakla birlikte inanç kimliği bakımından kısmen farklı olan kesimlerle birlikte oluşturulan alanlarda yaşamaya başlamışlardır. Göç sonrası yerleşilen bölgelerde ciddi sorunlarla karşılaşan söz konusu topluluğun aile reisleri temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerini neredeyse bütünüyle çalışma hayatına veririrken muhtelif

eğitim kademelerinde öğrenim gören gençler yükselen sol hareketlere iştirak etmişlerdir. 1960 sonrası tamamıyla devrimci hareketler içerisinde yer alan bu gençler, Alevî bir yazarın ifadesiyle Alevîliği ellerinin tersiyle bir kenara itmiş, reddetmiş hatta küçük görüp aşağılamışlar; bu kültürün taşıyıcıları durumunda olan dedeleri eleştirip kovmuşlardır¹. Bir başka Alevî ileri geleninin “Alevîliğin askıya alındığı yıllar” olarak tasvir ettiği bu dönem² özellikle 68 kuşağıyla birlikte devam edip 1980'lere kadar gelmiştir. Bu arada 1961 anayasasının sağladığı imkânlardan yararlanarak *Cem* ve *Ehl-i Beyt* adıyla iki dergi çıkarılmaya başlanmış, daha sonra ileride Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'ni oluşturacak Banaz Köyü Kültür ve Turizm Derneği kurulmuş; 1963 yılında Diyanet İşleri başkanlığı için hazırlanan örgütlenme yasası dolayısıyla aleyhte yazılan yazılara bir tepki olarak üniversitede okuyan elli dolayında Alevî gencin imzasıyla basın bildirisi yayımlanmış, 1964 yılında Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaşadığı şehir olan Hacıbektaş'ta Hacı Bektaş-ı Velî Kültür ve Turizm Derneği tesis edilmiştir. 1966 yılında ise bütün ileri gelenleri Alevîlerden oluşan Birlik Partisi kurulmuş ve tüm adayları Alevî kökenli olan bu parti 1969 milletvekili genel seçimlerinde %2,8 oy alarak sekiz milletvekili çıkarmıştır. Sosyo-ekonomik bakımdan hızlı bir değişime uğrayan ve sol muhalefetle birleşen Alevî toplumu 1978'de Kahramanmaraş'ta ve 1980'de Çorum'da meydana gelen üzücü olaylardan sonra örgütlenme faaliyetine girmiş; özellikle 1980'lerden sonra dünyada meydana gelen önemli gelişmelerin de etkisiyle bu faaliyetlerini artırmış; 1993 Sivas, 1995 Gazi ve Mustafa Kemal mahallelerindeki (İstanbul) olaylarla ciddi biçimde yoğunlaşmıştır³.

Giderek gelişimini sürdüren bugünkü Alevî örgütlenmeleri dergâhlar ve cem evleri, vakıflar, dernekler, diğer örgütlenmeler olmak üzere dört grup halinde verilebilir:

- 1 R. Yürükoğlu, *Okunacak En Büyük kitap İnsandır*, İstanbul 1994, s. 374.
- 2 Arif Sağ, *Değirmenin Bendine* (nşr. Rıza Yürükoğlu), İstanbul 1993, s. 90-91.
- 3 Bk. Levent Cinemre, Figen Akşit, *Tarih Boyunca Alevilik ve Aleviler*, İstanbul 1995, s. 80-88.

A. Dergâhlar ve Cem Evleri

1. Dergâhlar

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili yasa dikkate alındığında nazarî olarak dergâhlar çevresinde her hangi bir örgütlenmeden bahsedilemeyeceği doğru olmakla birlikte, pratikte özellikle 1980’lerden sonra bazı büyük dergâhlarda ciddi bir yapılanma görülmektedir.

Bilindiği gibi şehir Alevîliği diye de anılan Bektaşîlik’te başta âyin-i cemler olmak üzere diğer bütün âdâb-erkân dergâhlarda yürütülmüştür. Bunlar içerisinde şüphesiz en önemlisi Pîr’in medfûn olduğu Hacıbektaş ilçesindeki Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhı’dır. 1964 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamire muhtaç yerlerinin onarıldığı dergâh o tarihten bu yana Kültür Bakanlığı’na bağlı müze olarak kullanılmakla birlikte hem Çelebiler kolu postnişîninin ilçede oturması hem de başta 16 Ağustos tarihlerinde düzenlenen Hacı Bektaş-ı Velî’yi Anma Şenlikleri olmak üzere muhtelif zamanlarda Alevî-Bektaşî halkın ziyaretleri dolaşısıyla önemli bir fonksiyon icra etmektedir. 1997 yılında XXXIV. geleneksel, VIII. uluslararası anma şenliklerinde dergâh Alevî halkın yanısıra devlet adamlarının da geldiği buluşma, kaynaşma yeri hüviyeti arz etmektedir. Dergâhta herhangi bir erkân yürütülmemekle birlikte anma törenleri vesilesiyle dergâha gelip ziyaret edenler kendilerini yenileyip manevi bakımdan ikrarlarını tazelemektedirler.

Bir başka dergâh ise Kadıncık Ana’nın yanında kalıp Orhan Gazi zamanında Bursa’nın fethine katılan, yeniçeriliğin kurulmasında payı olan ve bilahare Elmalı ilçesinde (Antalya) Tekke köyüne gelip zaviyesini kuran Abdal Musa’ya izafe edilen Abdal Musa Dergâhı’dır. 600 yıllık geçmişe sahip olan dergâh Hacı Bektaş Dergâhı’ndan sonra en kutsal yer sayılır. Vaktiyle çok büyük olup çevresinde geniş bağ ve bahçeler, misafirhaneler, meydanlar, kilerler bulunan dergâhın yeniden büyütülmesi için Kültür Bakanlığı tarafından 5 Haziran 1993’de Abdal Musa Sultan Hazretleri Dergâhı Kültür ve Sosyal Tesisleri’nin temeli atılmıştır. 1984 yılından beri her yıl 4-5 Haziran tarihlerinde düzenli olarak “Abdal

Musa Anma Törenleri” yapılmakta ve bu vesileyle yurdun dört bir yanından gelen Alevîler dergâhı ziyaret etmekte, cem yapıp semah dönmektedir. Ayrıca yılın muhtelif zamanlarında birçok muhip köye gelerek ziyarette bulunmaktadır.

Bu iki dergâhtan başka İstanbul’da Şahkulu Sultan Dergâhı ve Karaca Ahmet Sultan Dergâhları ile İzmir Kemalpaşa’daki Hamza Baba Dergâhı, Eskişehir’de bulunan Sücaeddin Vefî Dergâhı’ndan söz etmek gerekir. Ayrıca Karadutlu Dergâhı (İzmir), Masumlar Dergâhı (Sivas), Hüseyin Gazi (Ankara), Banun Sultan (Kırşehir), Ahî Evren (Kırşehir), Nureddin Baba (Nevşehir), Said Emre (Mersin), Babalar Dergâhı (Çanakkale), Geyikli Baba (İnegöl), Kelâmî Dergâhı (Bursa), Yatağan Baba (Yatağan), Seydim Sultan (Çorum), Teslim Sultan (Denizli) gibi dergâhlardan bahsetmek gerekir⁴. Ancak bunların birkaçı hariç diğerleri ziyaret mahalleri durumunda olup fiilen buralarda herhangi bir halkalanmadan bahsetmek mümkün değildir. Hiç şüphesiz faal olan dergâhlar içerisinde en yoğun olanı İstanbul’daki iki dergâhtır. Bunlar müstakil olarak şöyle ele alınabilir:

a) Şahkulu Sultan Dergâhı

İstanbul’da Merdivenköy’de bulunan Şuhkulu Sultan Dergâhı yaklaşık 700 yıllık bir geçmişe sahip olup 1980’lerde yedi Alevî ileri geleninin teşebbüsüyle kurulan dernek tarafından gerekli onarımı tamamlanmış ve faaliyete başlamıştır. Sekiz dönüm arazi üzerine kurulu, bahçesinde cem evi, aş evi, kütüphane, konferans salonu, sağlık evi, konuk evi ile çok yönlü fonksiyon gören dergâh iddia edildiği gibi⁵ haftada 2-3 bin kişi tarafından ziyaret edilme- se bile İstanbul’un en kalabalık ve en faal dergâhıdır. Dergâhta sürekli olarak hafta sonları cem âyinleri yapılmaktadır. Mevsimlere göre değişmekle beraber ortalama her hafta dergâhı 300-600 kişi ziyaret etmektedir. Hafta arası kurban kestirip cem yaptırınlar da olmakla beraber genellikle kurban ve cem âyini Cumartesi, Pazar günleri yapılmaktadır. Adı geçen günlerde ortalama 5-10 civarında kurban kesimi yapılmakta, kurban sahiplerinin isimleri o gün panoya yazılarak duyurulmaktadır.

4 bk. Ali Duran Gülçiçek, *Alevî-Bektaşî Yolu* (İstanbul 1993), s. 162.

5 a.g.dg., s. 8.

Dergâhın girişinde kitap satış standı olup burada Alevilik ve Bektaşilikle ilgili eserlerin yanında Turan Dursun, Server Tanilli, İlhan Arsel gibi yazarların İslâm karşıtı eserleri de satılmaktadır.

1995-1996 yılında dergâhta yapılan ve yapılması hedeflenen faaliyetlerle ilgili şu bilgiler kaydedilmektedir: Geçtiğimiz yıl bir sağlık ocağı hizmete açılmış olup ihtiyacı olanlara ilaç dağıtımı yapılmakta, 25 yataklı bir hastanenin faaliyete geçirilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir. Alevî büyüklerinin doğum ve ölüm günlerinin belirtildiği, kutsal gün ve gecelerin duyurulduğu ve bazı âdâb-erkânın işlendiği 365 yapraklı bir takvim hazırlanmıştır. 40-60 kadar öğrenciye semah ve bağlama kursları verilmiştir. *Alevilik Nedir?* (Heyet), *Semah Nedir?* (Heyet), *Dört Kapı Kırk Makam* (Esat Kormaz) ve *İmam Cafer Buyruğu* isimli kitaplar yayımlanmıştır. On yedi öğrenciye burs ödenmiştir. Bu sene yüz öğrenciye burs verilmesi planlanmış, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü kurulması düşüncesi hızlandırılmıştır. Kadın komisyonu kermes düzenlemiş ve elde edilen gelir dergâha bağışlanmıştır. Alevilik Temel Eğitim Kursu açılmış ve kursu tamamlayanlara sertifika verilmiştir⁶.

Şüphesiz ki bu faaliyetler içerisinde en dikkat çekici olanı Alevilik Temel Eğitim Kursu'dur. 1 Aralık 1995-27 Mayıs 1996 tarihleri arasında 6 ay süren kurs Alevilik Araştırmaları Enstitüsü ve Alevî Üniversitesi'ne doğru bir deney olarak düşünülmüştür. Kursta verilen dersler ve öğretmenleri şöyledir: Alevîliğin Felsefi Boyutu (Esat Korkmaz), Alevîliğin Sosyolojisi (Cemal Şener), Alevilik Tarihi (Burhan Kocadağ), Alevilikte Sanat (Nasuh Barın), İnanç, İbadet-Erkan (Mehmet Yaman). Ayrıca iki haftada bir seminer çalışmaları yapılmış ve bu seminerlerde farklı din ve mezheplere mensup görevliler çağırılmıştır⁷. Kurs yönetimini üstlenen Reha Çamuroğlu kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir: Aleviler, Alevî ana-babadan geldiği için Alevî oluyorlar, fakat Alevîliği bilmiyorlar. Öte yandan gün geçtikçe Alevîliğin içeriği kayboluyor. Kurs, Alevîliği yeni kuşaklara anlatacak öğrenciler yetiştirmeyi hedeflemiştir. Esasen Türkiye'de yüz senedir dergâh eğitimi verilmemektedir. Gerçekte dergâhta öğretmen değil mür-

6 *Şuhkulu'nun Sesi* (Ağustos 1996), sy. 1, s. 15.

7 *a.g.dg.*, s. 14.

şit olur. Mürşit gerçekleri sadece öğretmekle kalmaz, aynı zamanda onu yaşayışıyla da yansıtır. Yurt dışında binlerce insanımız vardır. Fakat bunlara gönderebileceğimiz öğretmenimiz yoktur. Geçmişte dedeler muhiplere “yol”u öğretmişlerdir. Fakat biz öğrencilerden dede çocuğu olmalarını şart koşmadık. Biz her hangi bir ayırım yapmadan onları eğitiyoruz. Onları kabule ya da reddetmeye toplum karar verecektir⁸.

Dergâh, *Şahkulunun Sesi* isimli bir bülten çıkarmaktadır.

b) Karaca Ahmet Sultan Dergâhı

Moğol istilası sonucunda XIV. yüzyılda Anadolu'ya göç etmiş Türk Beylerinden biri olan Karaca Ahmet'in ismine atfen kurulan dergâh, 1960'lardan sonra Güllü Ana lakaplı bir kadın ile yakın dostları tarafından ihyaya çalışılmış, az sayıda kişinin katılımıyla da olsa lokma dağıtılıp cem yapılmıştır. 1969'dan sonra ise sürdürülen girişimler neticesinde bir dernek kurulmuştur. Dernek kurulduğu günden itibaren dergâhın onarım ve güzelleştirilmesine ağırlık vermiş, bu arada gelip-gidenlerin sayısı günden güne artmıştır. Bugün İstanbul'da Şuhkulu Sultan Dergâhı'ndan sonra ikinci büyüklükte ve etkinlikte bir mahal olarak fonksiyon ifa etmektedir⁹.

Dergâhın girişinde Karaca Ahmet Sultan'ın sandukası vardır. Ziyaretçiler eşikten itibaren sürünerek sandukaya kadar gelir ve dua ederek adakta bulunup sandukanın etrafını dönerler; yine arkalarını sandukaya dönmeksizin geriye çekilir, ziyaretlerini tamamlarlar. Sandukanın yanında asılı tesbihler bulunur. Bunlar kutsal addedilir. Bazı ziyaretçiler sürünerek sandukanın etrafını dolaşırken tesbihin bulunduğu yere gelir ve onu üç defa boynuna geçirip-çıkırırlar. Bu suretle dileklerin kabul olacağına inanılır¹⁰.

Bunların yanı sıra, dergâhta kurban için modern bir kesimhane, birisi kurs mahalli olarak da kullanılan iki cem evi, büyükçe

8 “Şahkulu'nda Alevîlik-Bektaşılık Eğitimi Üzerine”, *Nefes* II (Mart 1995), sy. 17, s. 7-10.

9 C. Şener, M. İlkur, *Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevî Örgütlenmesi / Şeriat ve Alevîlik*, İstanbul 1995, s. 87-90.

10 Tarık Mümtaz Sözenil, *Tarih Boyunca Alevîlik*, İstanbul 1991, s. 138.

bir aşevi, kitap satış yeri, mutfak ve diğer müstemilat vardır. Dernek geçtiğimiz yıllarda büyük bir cem evi inşaatına başlamıştır. İnşaat sürmektedir. Cem öncesi ve sonrasında inşaat giderleri için ziyaretçilerden sık sık bağış yapmaları talep edilmektedir. Ayrıca dergâhta Alevîlikle ilgili eserlerin satıldığı bir kitaplık vardır.

Dergâhta Cumartesi ve Pazar günleri cem yaptıran, yüz-yüz elli öğrenciye “yol”un kurallarını öğretip semah ve saz kursu veren Abbas Genç, ocaktan gelen bir dede olmamasına rağmen birçok dededen daha geniş bilgi, birikim ve tecrübeye sahip görünmektedir.

Bağış ve kurban gelirlerinden elde edilen paralarla inşaat faaliyetinin yanında yaklaşık 30 kadar gence de karşılıksız burs verilmektedir. Bu öğrencilerin bir çoğu aynı zamanda dergâh “Gençlik Komisyonu”nun üyeleridir. Kendileriyle görüşmeler yaptığımız komisyonun üyeleri, amaçlarına ulaşmak için çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlediklerini anlattılar. Son dönemde Alevî yazarlarca telif edilen eserleri birbiriyle çelişkili bulduklarını, keza dedeleri dinlediklerinde de çelişkinin devam ettiğini gördüklerini söyleyen öğrenciler, sonuçta Alevîliği bizzat araştırmaya karar verdiklerini ifade ettiler. Dergâhta muhtelif yörelere göre semah yapabilecek birkaç semah ekibi bulunmaktadır. Özel kıyafetleriyle bazı Alevî toplantılarında gösteriler yapan ekiplerin hemen her hafta sonu devam eden saz-semah kursları büyük rağbet görmektedir.

2. Cem Evleri

Âdet, görenek, ibadet şekli anlamındaki “âyin” ile toplantı anlamındaki “cem” kavramının terkihiyle Alevîlerin ibadet anlayışını ifade etmek için kullanılan âyin-i cem toplantı töreni; cem evi de âyin-i cem’in yapıldığı yer demek olmaktadır. Buraya ayrıca kırklar meydanı da denmektedir. Cemlerin yapıldığı mekânların tabanları halı ve postlarla döşenir. Duvarlar kilim, halı ve tarikatça ulu sayılan kişilerin resimleriyle süslenir. Giriş kapısının karşısında “Fatıma ocağı” denilen bir ocak bulunur. Ocak bulunmayan evlerde bunu temsilen bir çerağ yakılır. Ocağın sağ ve sol başlarında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i temsilen iki mum yakılır. Ocağın sağ yanında “mürşit makamı”, bunun da sağında “çerağ

tahtı” bulunur. Bu taht, dört kapıyı simgeleyen dört basamaktan oluşur. Üst üç basamağına dörderden on iki mum konulur. Bunlar on iki imamı temsil eder. Son basamağına da Allah-Muhammed-Ali üçlüsünü temsilen üç mum bırakılır. Çerağ tahtının sağ yanında “rehber postu” bulunur. Bunun dışında yere on iki hizmet postu serilir¹¹. İkrar ve sorgu cemleri bu mekânlarda yapılır.

Tarihte on iki hizmetin verildiği cemler, şehirde yaşayanlarca dergâhta, köyde yaşayanlarca ise kış aylarında muhiblerden birinin evinde yapılmıştır. Dergâhların dışında şehirlerde veya köylerde “cem evi” adıyla kurumsallaşmış özel binalar olmamıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunla birlikte dergâhlarda âyin-i cem yapılamaz olmuş, köylerde ise azalmakla birlikte tarihte olduğu gibi uygulama devam etmiştir.

Bir kısım çevrelerin ileri sürdüğünün aksine cem evinin caminin mukabili olmadığı, gerçekte yapısında bir dereceye kadar vahdet-i vücûd anlayışının da bulunduğu tasavvufi bir karakter taşıyan Alevilik-Bektaşîliğin bir tarikat yeri olduğu araştırmacıların üzerinde birleştiği bir noktadır. Dolayısıyla cem evi, bir Mevlevî Tekkesi ya da bir Cerrâhî Dergâhı gibi Alevilik-Bektaşîlik âyin ve erkânının gerçekleştirildiği mekândan başka bir yer değildir. Nitekim Cem Vakfı bünyesinde kurulan Tasavvufi İslâm Araştırmaları Merkezi Müdürü Abidin Özgünay, cem evinin camiye reddetmek olamayacağını belirterek şöyle der: Alevî ibadetinin öz mekânı cem evleridir. Bu, camiye reddetmek değildir. Ne tarafa dönersen Allah oradadır. Cem evinde yön aranmaz. Zira Hakk'ın evveli-âhiri, altı-üstü, sağ-solu yoktur. Orası konuşan Kur'an meydanıdır. Orada cemâl cemâle kible olmak vardır. Orası hem marifet hem ikrar hem de muhabbet yeridir¹².

Son yıllarda giderek hızlanan bir tempoda cem evi açma faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Yeni açılan cem evleri hukukî bakımdan genellikle bir vakıf ya da dernek çevresinde vücut bulmaktadır. Dolayısıyla bir yerde faaliyet gösteren cem evi esas itibariyle bağlı olduğu vakıf ya da derneğin özellikleri doğrultusunda

11 Ali Duran Gülçiçek, *Alevi-Bektaşî Yolu*, İstanbul 1993, s. 180.

12 Abidin Özgünay, “Alevilik ve Cem Evleri”, *Cem V* (Ocak 1996), sy. 56, s. 4. Temmuz 1995), sy. 50, s. 57.

da yapılanmaktadır. Meselâ Pir Sultan Kültür Derneklerine bağlı olarak faaliyet gösteren Alibeyköy Cem Evi'nde yapılan bir ara-mada 18 adet DHKC yüz maskesi, 130 adet yasak yayın, 3 adet DHKC pankartı gibi bir ibadet mekânından çok bir ideolojik örgüt evinde olabilecek malzemeler bulunmuştur. Maamafih cem evi yetkilileri bazı grupların cem evlerini kendi maksatları için kulla-narak Alevî kesimi yanlarına çekmek istediklerini, kendilerinin onların bu amaç ve yöntemlerini asla benimsemediklerini, esasen bu tür insanların cem evlerine normal zamanda gelmediklerini belirtmişlerdir¹³. Bugün fiilen açık, temeli atılan yahut proje ha-linde bulunan cem evlerinin sayısı, dağılımı ve cem evlerine gelen insanların yaş, eğitim ve cinsiyet gibi değişkenlere göre özellikle-rine dair elimizde sağlıklı bilgiler bulunmamakla beraber Alevî neşriyattan anlaşıldığı kadarıyla bu faaliyetlerin en yoğunlaştığı iller nüfuslarıyla da bağlantılı olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Ço-rum ve Sivas'tır. Söz gelimi İstanbul'da kabaca tespitlerimize göre 20 dolayında cem evi bulunmaktadır. Bunlar başlıca Sarıgazi, Maltepe, Kartal, Ümraniye, Alibeyköy, Darıca, Bağcılar gibi Alevî nüfusun nisbeten fazla olduğu yerleşim alanlarındadır.

İstanbul'daki cem evleri içerisinde 12 Mart 1995'te meydana gelen ve on sekiz kişinin ölümüyle sonuçlanan müessif olaylar do-layısıyla kamuoyunun bildiği Gazi Mahallesi Cem Evi'dir. Küçük-köy'de Gazi Osman Paşa semtinde genellikle gecekonduardan oluşan Gazi yaklaşık üçte biri Sünnî, üçte ikisi Alevîlerden oluşan bir mahalledir. Cem evinin hemen yanında "Hacı Bektaş-ı Velî Kültürünü Tanıtım Derneği" bulunmakta olup dernek yetkilile-rinden aldığımız bilgilere göre cem evi altı kat olarak planlanmış ve şu anda giriş ile birinci katı bir ölçüde tamamlanmıştır. İnşaat tamamen Alevî vatandaşlardan alınan bağışlarla yürümektedir. Binada diğer müştemilat ile birlikte kütüphane, eğitim yerleri ve toplantı salonları bulunacaktır. Binada alt katta sekiz kişilik morg, cenaze yıkamak için gasilhane, musalla taşı, abdest alma yeri bulunmaktadır. Bize aktarıldığına göre Haziran 1995'ten beri çevredeki Alevî kesimin cenazeleri buradan kaldırılmaktadır. Çevrede bir dededen başka cenaze namazı kıldırın, mevtalar için

13 Mehmet Gündem, "Alevilere Terör Oyunu", *Zaman Gazetesi*, 31 Ağustos 1996, s. 3.

Kur'an okuyan ve "hoca" diye anılan birkaç kişi daha vardır. Kattığımız bir taziye toplantısında sûre ve aşırıları yer yer bozuk okusalar bile samimiyet dolu bu kişiler, muhtelif dua kalıplarını şifahî yoldan öğrenmiş sıradan kimselerdir.

Esas itibariyle samimi Alevî toplumunun kendi inanç ve anlayışları doğrultusunda an'anelerini gerçekleştirdikleri yer olan cem evi, çevrede çeşitli biçimlerde örgütlenmiş kimseler tarafından zaman zaman farklı maksatlar için kullanılmaktadır. Örneğin devlet güçleriyle silahlı eyleme giren kimselerin cenazeleri buradan kaldırılabilmekte, cenaze vesilesiyle yapılan gösteri ve toplantılarda yabancı ülke pankartları açılabilmekte, bu arada Alevîlikle ilgisi bulunmayan afişler asılıp hemen herkesin rahatsızlık duyduğu sloganlar atılabilmektedir. Bazı dernek yöneticilerinin müsamaha, bazılarının tepki gösterdikleri bu tür faaliyetler dolayısıyla cem evi her tür eylemciliğe karşı olanların nazarında itibarını yitirirken bazı Kürt kökenli Alevîler, aşırı sol ideoloji mensupları ve Alevîliği eylemcilikle özdeşleştiren kimselerce destek görmektedir

Dernek yetkililerinin konuşmalarından anlaşıldığı kadarıyla kendileri bu çeşit faaliyetlere engel olamamaktadırlar. Onlara göre bu faaliyetlerin Alevîlik düşüncesiyle ilgisi bulunmasa da bunları düzenleyenler sonuçta Alevîlerin çocuklarıdır; kaldı ki Alevîlikte her çeşit düşünceye saygı göstermek gerekmektedir.

Cem evinde biri görünen ve diğeri perde arkasında iki örgütlenme vardır. İlki bakımından buradaki cem evinin diğer yerlerdeki cem evinden hiç bir farkı yoktur. Binada muayyen zamanlarda cem yapılmakta, dede ceme iştirak edenlere konuşma yapmakta ve Alevîliğin töre ve âdetleri uygulanmaktadır. Diğer örgütlenme tamamen ideolojik karakter taşımaktadır. Deneyimli kişilerden oluşan bu yapı hem birinci örgütlenmeyi kontrol altında tutup yer yer yönlendirmekte hem de cem evini her belli sol ideolojilerin bir tür sığınağı, barınağı hatta merkezi yapmayı hedeflemektedir. Cem evi bir tarafta giriş kapısında "Lâ ilâhe illallah" yazan, her yemekten sonra sofraya duası okunan, özel mekânında cenaze namazı kılınan, taziyelerde Kur'an tilavet edilen; diğer tarafta tabutları orak-çekice sarılı militanların cenazelerinin kaldırıldığı, çevrede muhtelif sol örgütlerin barındığı yer durumundadır.

Öteden beri faaliyette bulunan cem evi 21 Eylül 1996'da saz ve semah ile bir açılış töreni yapmış, açılışta bir konuşma yapan Ha-

cı Bektaş-ı Velî Kültürünü Tanıtma Derneği Başkanı Hüseyin Gülen cem evlerine siyasetin bulaşmasını istemediklerini, buraların sadece bir kültür ve ibadet yeri olduğunu, cem evlerini terör yuvası haline getirmek isteyenlere de izin vermeyeceklerini söylemiştir¹⁴.

B. Vakıflar

Günümüzdeki Alevî örgütlenmesinin önemli bir ayağını vakıflar teşkil etmektedir. Bunlar başlıca Hacı Bektaş-ı Velî ismi etrafındaki vakıflar, Cem Vakfı ve diğer vakıflar olmak üzere üç başlık halinde verilebilir.

1. Hacı Bektaş-ı Velî İsmi Etrafında Kurulan Vakıflar

Giderek hızlanan Hacı Bektaş-ı Velî ismi etrafındaki vakıflardan birisi Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhı Vakfı’dır. 1995 yılında Nevşehir’in Hacıbektaş ilçesinde kurulan vakfın amacı, Hünkâr’ı ziyarette gelen misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olmak, tarihî yerleri işletmeye açarak o yerlerin tanıtımını yapmaktır. Başkanlığını Teymurtaş Ulusoy’un yaptığı vakfın yönetim kurulu üyeleri, hepsi de Hacı Bektaş’ın soyundan gelen Ulusoy ailesine mensuptur. Vakıf, Abdal Musa Dergâhı’nı beş yıllığına işletmeye almıştır. Önümüzdeki yıllarda da ilçede Kadıncık Ana Türbesi ve Bektaş Efendi Türbesi’ni işletmeye almayı planlamıştır¹⁵.

Bu gruba giren diğer bir vakıf 1995 yılında Niksar’da (Tokat) kurulan Hacı Bektaş-ı Velî Eğitim ve Kültür Vakfı’dır. Yüz dolayında üyeden oluşan vakfın amacı “Anadolu kültür mozayığı içinde milletin birlik ve beraberliğini, vatanın bölünmez bütünlüğünü pekiştirmek için öteden beri halk arasında var olan yanlış anlayışları sona erdirmek, bunun yerine karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörüyü hâkim kılmak; Hacı Bektaş-ı Velî’nin felsefesini, yaşamını, yaşam anlayışı ve değer yargılarını, kültürünü, birikimini, düşün-

14 Mehmet Gündem, “Gazi Mahallesi Cem Evi”, *Zaman Gazetesi*, 22 Eylül 1996, s. 10.

15 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, İstanbul 1996, s. 85.

ce törelerini, İslâm tasavvufunu yurt çapında tanıtmak” biçiminde özetlenmiştir. “Alevîlik ve Demokrasi” konulu konferans yanında bir takım sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunan vakıf, saz ve semah kursları da düzenlemiştir. İleriki yıllarda amaçlarına uygun yeni faaliyetler gerçekleştirmeyi hedeflemektedir¹⁶.

1994’de Ankara’da kurulan Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Vakfı ise başta İstanbul olmak üzere 10’un üzerinde ilde şube açmıştır. Vakıf başkanı Ali Doğan İstanbul merkez şubenin açılışı vesilesiyle yaptığı konuşmada Ankara’da Hacı Bektaş-ı Veli Merkezi inşaatının hızla devam ettiğini, radyo ve TV kurma çalışmalarının son aşamaya geldiğini ve gelecekte bütün Alevî örgütlenmelerinin kendi vakıflarında toplanacağını belirtmiştir. İstanbul şubesi başkanı İsmail Saçlı ise ülkede yaşayan insanların din, dil ve mezhep ayırımı yapılmadan kardeşçe yaşaması gerektiğini, bütün inanç gruplarının inanç özgürlüklerinin yasalarla güvence altına alınması icap ettiğini, Alevîlerin laik cumhuriyetin sigortası olduklarını ifade etmiştir¹⁷.

2. Cem Vakfı

Alevîlikte halka namazı olarak bilinen “cem”i de tedâi ettiren vakfın asıl ismi Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı’dır. Malatya’lı bir dede çocuğu olan uluslararası hukuk profesörü İzzettin Doğan gerek ocakzâde olması gerekse gördüğü eğitim dolaşısıyla Alevî çevrede tanındığı gibi medyanın da Alevîlik konusunda başvuru mercii olmuştur. O ve arkadaşları tarafından kurulan vakıf 28.4.1995’de ilk genel kurulunu halka açık bir toplantı ile yapmıştır. Hükümet adına dönemin Devlet Bakanı Yıldırım Aktuna’nın da hazır bulunduğu toplantıda vakıf “ülke gerçeklerinin doğurduğu, yüreğini sevgiye, kucagını dostluk ve barışa, eylemlerini yurt ve toplumun esenliğine adayan bir kodrolaşma ve hizmete yönelme” olarak tanımlanmış; Doğan da yaptığı konuşmada yüzyıllar boyu insanı insana kırdırıp cumhuriyet rejimine kadar iktidarlarını devam ettirenlerin küllendiklerini zannettikleri, sevgi-

16 *a.g.e.*, s. 85.

17 Rıza Adıgüzel, “Alevîler Vakıflaşıyor”, *Cem V* (Temmuz 1995), sy. 50, s. 57.

den ve Tanrı'ya inançtan oluşan közü ışık ve sevgi saçması için yeniden küllerin altından çıkartarak sır perdesini aralamayı hedeflediklerini belirtmiştir.

Kurulduğu tarihten itibaren büyük şehirlerden başlayarak şube açma faaliyetine giren vakıf meselâ İstanbul'da Bahçelievler, Kartal, Bakırköy, Kadıköy, Küçükçekmece, Bağcılar gibi bölgelerde yeni şubeler açmıştır. Vakfın yayın organı durumunda olan *Cem* dergisinde yer alan yazıya göre ana merkez şube açma konusunda çok sayıda talebe muhatap olmakta, bu amaçla yeni şubelerin açımı için yoğun hazırlıklar yapılmaktadır. Bugün şube sayısı yirmiye yaklaşmıştır.

Vakfın faaliyetlerinden biri, orta öğretim ve üniversitede okuyan öğrencilere burs tahsisidir. Gazi Mahallesi cem evi ve Ümraniye cem evi civarı ile diğer bölgelerden tespit edilen öğrencilere sağlanan burslardan başka Anadolu Aleviliği, felsefesi, tarihi ve çağdaş sorunları üzerinde çalışma yapacak olan araştırmacılara da burs temininden söz edilmektedir. Vakıf 1995-96 ders yılında 170 öğrenciye burs vermiştir.

Vakıf diğer dernek ve kurumlardan farklı olarak muhtelif bölgelere cem evi açmaya büyük önem atfetmektedir. Meselâ Bahçelievler Cem Evi ve Bakırköy Cem Evi temeli bizzat vakıf başkanı Doğan'ın da hazır bulunduğu bir toplantıda yetkililer tarafından atılmıştır. Vakıf ayrıca profesyonel düzeyde "Cemevi Mimari Proje Yarışması" düzenlemiştir. Mimarlar odasının belirlediği kurallar çerçevesinde düzenlenen yarışma büyük ilgi görmüştür.

Kurulduğu ilk günlerde birçok Alevî çevrenin ilgisiz kaldığı, hatta karşı çıktığı vakıf giderek toparlanmaya çalışmış, şube sayısını artırmış, aylık olarak neşrettiği *Cem* dergisinin tirajını yükseltmiş, özellikle genel merkezde büyük bir kurumsallaşma gerçekleştirmiştir. 1996 yılında "Din-Devlet İlişkileri" konulu uluslararası sempozyuma imza atan vakfın bazı toplantılarına resmî yetkililerin de katıldığı vakıf -anlaşıldığı kadarıyla- Alevî örgütlenmesinin merkezini teşkil etmek istegindedir. Nitekim *Cem* dergisinde vakıf yöneticilerinden Abidin Özgünay vakfı "Alevîliğin öz örgütü" olarak nitelemektedir. Öte yandan vakıf açık biçimde seslendirmemekle beraber Alevîlerin temsilcisi sıfatıyla resmî çev-

relere muhatap olmayı ve “Alevîlerin haklarını takip etmeyi” hedeflemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla devlet de mevcut Alevî örgütleri içerisinde rejim, devlet, Alevî-Sünnî diyalogu gibi hususlarda, en azından diğer derneklerden daha ılımlı yaklaşımlar ortaya koyan vakfa destek vermektedir.

Muhtelif dernek mensupları ve Alevî ileri gelenleriyle yaptığımız görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre Cem Vakfı'nın gelişimine bazı kişiler sessiz kalırken bazıları alkış tutmakta, bazıları da şiddetle karşı çıkmaktadır. Karşı çıkanlar iddialarını vakfın Alevî kitleyi resmî yapıya entegre etme çabası içinde bulunması temeline dayandırmaktadırlar. Vakıf çevresi ise bu coğrafyanın aynı zamanda Alevîlerin de coğrafyası olduğunu, devletin temellerinin laiklik ve demokrasi temellere dayanmasının sevindirici olduğunu, dolayısıyla anlamsızca muhalefetin yanlış olacağını belirtmektedirler.

Vakfın önümüzdeki yıllarda yapmayı planladığı faaliyetler şöyle sıralanmıştır: Antalya-Elmalı Tekke Köyü Abdal Musa Dergâhı onarım, güvenlik ve köy ıslah projesi, Hacibektaş ilçesi yeniden yapılandırma projesi, Küçükçekmece'de Garip Dede Türbesi yaptırma projesi, Erzincan Ocak Köyü Hıdır Abdal Sultan Dergâhı onarım ve geliştirme projesi, Kartal-Yakacık Seyit Mustafa Efendi Dergâhı projesi, Naim Baba Türbesi projesi, Alevî-İslâm İncancını Araştırma Enstitüsü projesi, Alevîlik adlı kitap yazım projesi, Bedri Noyan'ın eserlerini toplayıp yayımlama projesi, haftalık gazete projesi.

Yukarıda işaret edilen projelerden Alevî-İslâm İncancını Araştırma Enstitüsü, Tasavvufî İslâm Araştırmaları Enstitüsü'ne dönüşmüş ve kuruluşunu büyük ölçüde tamamlamıştır. Kısaca TİSAR adıyla faaliyette bulunacak olan kurum temelde Alevîlik ve Bektaşîlik üzerine bilimsel araştırma, bilgi derleme, değerlendirme, üretme, yayımlama, arşivleme, kitaplık kurma, iletişim kurma, eğitime, sosyal içerikli araştırmalar, saptamalar, tasnifler yapma, eğilimleri belirleme, etkinlikler düzenleme, destekleme, yetiştirme gibi hedefler doğrultusunda tanzim edilmiştir. Enstitü şu beş ihtisas biriminden teşekkül eder: Bilgi derleme-araştırma-çeviri bölümü, İslâm dinini araştırma bölümü, Anadolu Alevîliği araştırma bölümü, eğitim ve kültürel hizmetler bölümü ve arşiv-

kitaplık-yayım bölümü. Bunlardan Anadolu Aleviliğini araştırma bölümü öze dönüş çalışmalarını ibadet-akaid araştırmaları, tasavvufi-felsefî araştırmalar, edebî araştırmalar, sosyal araştırmalar ve tarihsel araştırmalar olarak beş konuyla ele almayı hedeflemiştir¹⁸.

Vakfın 1994 yılı bilançosu 119. 975. 000. 000 TL. olarak gösterilmiştir¹⁹.

3. Diğer Vakıflar

Diğer vakıflardan birisi Semah Kültür Vakfı'dır. Adını cem âyinlerinin belli bir aşamasında bağlama eşliğinde kadın ve erkek canların çalınan ezgiler eşliğinde birlikte dönmeleri anlamına gelen semahtan alan vakfın kurulma faaliyetlerine ilk defa 1989'da başlanmış, ancak vakıf senedinde vakfın amaçları içerisinde yer alan "Alevî kültürünü tanıtmak ve yaymak" ifadesinin Medenî Kanunun'daki "belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek gayesi ile kurulan vakıfların tesciline karar verilemez" hükmü gereği resmî anlamda kurulamamış, uzun süren mahkemeler ve itirazlar sonunda geçtiğimiz 1996 sonlarında resmî onay alabilmiştir. Vakfın altı şubesi bulunmaktadır²⁰.

Bir diğer vakıf Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı'dır. İsmi Hz. Peygamber'in ev halkı anlamına gelen Ehl-i beyt'ten alan vakıf 1994 yılında kurulmuş, üç şube, iki de irtibat bürosu açmıştır. Alevilik-Bektaşilik konusunda eserleri olan Haydar Kaya'nın da üyesi bulunduğu vakfın üye olma şartları "laik, demokratik, TC yasalarına bağlı, hiçbir siyasî parti yönetiminde görev yapmayan, bilgi ve beceri sahibi, dürüst, toplumda sevilen, sayılan kişi olmak" şeklinde belirtilmektedir. Başlıca amaçları "İslâm dininden ve kutsal kitabımız Kur'an'ın yorumundan kaynaklanan

18 Cem Vakfı ile ilgili bilgiler için bk. Ertuğrul Aslan, "Cem Vakfı, *Cem V* (Haziran 1995), sy. 49, s. 54-55; "Cem Vakfı'ndan Haberler", *Cem V* (Ekim 1995), sy. 53, s. 32; "Cem Vakfı'ndan Haberler", *Cem V* (Kasım 1995), sy. 54, s. 61; Murat Küçük, "Cem Vakfı'nın İkinci Kuruluş Yıldönümü", *Cem VII* (Nisan 1997), sy. 65, s. 6-10.

19 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s.44.

20 C. Şener, M. İlknur, *a.g.e.*, s. 124.

Ehl-i beyt sevgisini, Hz. Ali'nin, Ahmed Yesevi'nin, Hacı Bektaş-ı Veli'nin İslâmî tasavvufunu topluma tanıtmak, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda özverili katkıda bulunmuş Anadolu halkından aynı inancı ve felsefeyi paylaşanlar arasında bu kültürü yaşatmak; Kur'an'a uygun gerçek İslâmî inanç ve kültürün tanıtılması ve yaşatılması gayesiyle anayasamıza ve kanunlarımıza uygun her türlü öğretim, eğitim ve faaliyetlerde bulunmak" olarak sayılmıştır. Vakıf İzmir-Limantepe'de Cem ve Kültür Evi açmış, kırk dolayında öğrenciye burs sağlamıştır. Önümüzdeki yıllarda mevcut hizmetlerin yanısıra haftalık dergi ve gazete çıkarmayı ve Alevî-Bektaşî kültürünü yaymak için okullar açmayı planlamaktadır²¹.

Bir başka vakıf Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı olup 1992'de Ankara'da kurulmuştur. Amacı Anadolu kültürlerini köken itibarıyla araştırmak, geliştirmek, yaymak, korumak ve diğer kültürlerle ilişkilerini ortaya çıkarmak olarak açıklanmıştır. Sınırlı sayıda üyesi olmasına rağmen vakıf eğitim ağırlıklı çalışmalara yöneldiği için etkin bir konum arz etmektedir. Nitekim ortaöğretim öğrencileri için Alevîlik-Bektaşîlik açısından alternatif *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi* (İstanbul 1997) kitap çalışmasında büyük katkısı olmuştur. 1994'ten sonra her sene çeşitli illerde Kültür Bakanlığı ile Çepni ve Barak kültürü araştırması gerçekleştiren vakıf 1995'te aynı bakanlıkla uluslararası sempozyum, halk müziği ve halk oyunları programları, özel sektör kuruluşlarıyla üniversiteye hazırlık dershanesi, ilk, orta ve lise özel okul projesi gibi planlamalar içindedir²².

Sözü edilen bu vakıflardan başka muhtelif bölgelerde Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Vakfı, Tuncelililer Vakfı, Anadolu Erenleri Kültür Vakfı, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Vakfı gibi bir takım vakıflar daha vardır. Bunlardan Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Vakfı kısaca Şahkulu Sultan Vakfı diye de bilinir. Temel amacı Şahkulu Sultan Dergâhı'nın bakım, onarım ve restorasyonunu yapmak, Alevî kültür ve felsefesini tanıtmaktır. Tuncelililer Vakfı Ocak 1992'de kurulmuş olup gayesi Tuncelililer arasında birlik ve

21 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s. 69-70.

22 *a.g.e.*, s. 26-27.

dayanışmayı gerçekleştirmektir. Anadolu Erenleri Kültür Vakfı 1995'de Ankara'da kurulmuş olup 200'den fazla üyesi vardır. Amacı Anadolu'da yaşamış kültür ve düşüncelerle geçmişten bugüne kadar saygınlık kazanmış kişileri tesbit etmek ve bilinmeyenleri ortaya çıkarmaktır. İlk etapta Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ, Kaygusuz Abdal gibi kişilerin biyografileriyle birlikte albümünü oluşturmak hedeflenmektedir.

C. Dernekler

Günümüz Alevî-Bektaşî örgütlenmeleri içinde önemli bir yeri olan dernekler, etkinlikleri dikkate alınarak Hacı Bektaş-ı Velî Dernekleri, Pir Sultan Abdal Dernekleri ve diğer dernekler olmak üzere üç grupta ele alınabilir:

1. Hacı Bektaş-ı Velî Dernekleri

Önce 1960'lı yılların başında Hacibektaş'ta, sonra Ankara'da, ardından da İstanbul'da Hacı Bektaş-ı Velî Dernekleri kurulmuştur. Bunlardan Hacı Bektaş-ı Velî Turizm Derneği 1980 ihtilaliyle birlikte kapatılmıştır. 1980 sonrasında dernekleşme faaliyetlerine yeniden başlanması üzerine başta büyük şehirler olmak üzere Alevî nüfusun bulunduğu birçok yerde Hacı Bektaş-ı Velî Derneği tesis edilmiştir. Birbirine yakın isimlerle anılan bu derneklerin sayısı bugün 50'ye yaklaşmıştır. Şube sayısı giderek artmaktadır.

Hacı Bektaş-ı Velî Kültür Dernekleri genel anlamda kuruluş amaçlarına uygun birtakım kültürel programlar yapmaktadır. Söz gelimi 600 kadar üyesi bulunan Antalya Hacı Bektaş-ı Velî Kültürünü Yaşatma ve Yayma Derneği'nin yöneticileri Finike, Kumluca gibi yerleşim merkezlerindeki Alevî köyleri ziyaret etme, muhtelif panel ve toplantılar düzenleme, semah ve bağlama ekibi oluşturma gibi faaliyetler icra etmişlerdir²³. Yine meselâ derneğin Kayseri şubesi "İslâmiyet'te Alevîliğin Yeri" isimli panel düzenlemiştir²⁴,

23 İ. Kemal Aydemir, "Alevî Kültür Etkinlikleri", *Cem* III (Mart 1994), sy. 34, s. 53.

24 Tekin Özdil, "Alevî Kültür Etkinlikleri", *Cem* (Nisan 1994), sy. 35, s. 49.

Arapgir Hacı Bektaş-ı Velî Kültürünü Tanıtma Derneği de ilçede ve köylerde Alevî kesime eğitim ve sosyal hizmetler götürmeyi hedeflemiş, bu amaçla çalışma programları hazırlamıştır²⁵.

Hacı Bektaş-ı Velî Dernekleri faaliyet gösterdikleri bütün il ve ilçe şubelerinde aynı karakteri taşımamaktadır. Söz gelimi eski sosyalist zihniyetli kimselerin yönetimde bulunduğu şubelerdeki faaliyetlerle geleneksel Alevîliğe bağlı olan yöneticilerin söz sahibi olduğu şubelerdeki faaliyetler ayrı ayrı olmaktadır. Söz gelimi Kadıköy Hacı Bektaş-ı Velî Derneği bizim de takip ettiğimiz bir panel tertip etmiş²⁶, panelistlerden şair ve yazar Mehmet Başaran "Dinler, insanların ölüm karşısındaki çaresizliğinden doğmuştur. Önce çok tanrıcı dinler sahneye çıkmış, sonra geçirilen tekâmülün ardından tek tanrıcı dinlere gelinmiştir" demiştir. Din gerçeğini inkâr eden yahut ateist anlayışa sahip olan insanların fikirlerini ortaya koyması normal olmakla beraber, adını dindeki önemli yeri dolayısıyla Hacı Bektaş-ı Velî'den alan bir derneğin bu tür konuşmaların yapılmasına âlet olmasını, en azından Alevîlik-Bektaşîlik adına normal karşılamak mümkün görünmemektedir. Kaldı ki dinler tarihi araştırmalarında tekâmülcü anlayışı reddeden ve baştan beri tek tanrıcı din anlayışının mevcut olduğunu, ancak zamanla bundan sapmaların bulunduğunu ortaya koyan ciddi araştırmalar mevcuttur²⁷.

Yaptığımız görüşmelerde dernek mensupları, şubeler arasındaki farklılıklardan kendilerinin de rahatsız olduklarını, ancak Ankara'daki ana merkezin istikrarlı bir yapıya kavuşmasından sonra belirlenecek temel çizginin bütün şubelere yansıtacağını, bu suretle rahatsızlık veren hususların giderileceğini umduklarını söylemişlerdir.

25 Zişan Kiraz, "Alevî Kültür Etkinlikleri", *Cem V* (Eylül 1995), sy. 52, s. 57.

26 3 Mart 1996 tarihinde Cadde Bostan Kültür ve Gösteri Merkezinde yapılan toplantı "İrticanın Dünü, Bugünü ve Gelişmesi" başlığını taşımakta idi.

27 Bk. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 30.

2. Pir Sultan Abdal Dernekleri

XVI. Asır Anadolu'sunda saziyle, sözüyle Alevî düşüncesini anlatan simge şahıslardan Pir Sultan Abdal adına kurulan dernekler, bugün Alevî-Bektaşî dernekleri içerisinde en şaibeli olan derneklerdir. Bunların geçmişi 1960 yıllarının ortalarına, kökeni de Banaz Köyü Kültür ve Turizm Derneği'ne dayanır. 1979 ve 1980'da iki defa Pir Sultan Abdal Şenlikleri düzenleyen dernek 1980 ihtilaliyle de kapanmış, aradan on yıl geçtikten sonra Ankara'da 1990'de Pir Sultan Abdal Kültür Derneği kuruluşunu gerçekleştirmiştir. 1993'e kadar İstanbul, İzmir ve Hatay'da şubeler açan dernek, 1993 Temmuz'unda Sivas'taki toplantıya konuşmacı olarak Aziz Nesin'i getirmesi ve ardından gelişen olaylarda 37 kişinin ölmesinden sonra daha çok ilgi odağı olmuş ve şubelerinin sayısı 35'e, üye sayısı da 30 bine ulaşmıştır²⁸.

İstanbul'da Eyüp, Gaziosmanpaşa, Bağcılar, Kadıköy, Kartal, Maltepe, Ümraniye, Mustafa Kemal Mahallesi gibi bölgelerde şubeler açan dernek²⁹ başka bölgelerde de şube açma talebi ile karşılaşmakta ancak şartların yetersizliği dolayısıyla bu talepler geciktirilmektedir.

Diğer Alevî derneklerini gelenekçi ve tutucu olmakla suçlayan, kendileri de onlar tarafından Alevî kimliğini küçümsemek ve eski ideolojik anlayışı sürdürmekle suçlanan Pir Sultan Abdal Dernekleri, çizgisi ve kimliği tartışmalı bir dernek hüviyetindedir. İçlerinde ateist olanlardan Kürtçülere, sosyalistlerden aşırı sol fraksiyon mensuplarına kadar pek çok anlayıştan insanlar bulunmaktadır. Muhtelif il ve ilçelerde düzenledikleri demokrasi, laiklik, demokratik eğitim, faşizm, demokrasi ve askerî darbeler gibi paneller de bu konuda fikir vermektedir³⁰. Şubeler arasında yer yer çok farklı tutumlar olabilmektedir. Bu yüzden farklılıkları aza indirmek ve şubelerin genel merkezle uyumunu sağlamak üzere eş-güdüm kurulu oluşturulmaya karar verilmiştir³¹.

28 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s. 131-2.

29 Ayhan Aydın, "Etkinlik", *Nefes* I (Şubat 1994), sy. 4, s. 46.

30 Cemal Şener, Miyase İlknur, *a.g.e.*, s. 106.

31 *Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi*, IV (Mayıs-Haziran 1996), sy. 18, s. 48.

Kapılarının sadece Alevîlere değil demokrasi ve laikliği benimseyen herkese açık olduğunu belirten Pir Sultan Abdal Dernekleriyle ilgili bazı Alevî ileri gelenleri, bunların Alevîliği kendi siyasi ve ideolojik emellerine âlet etmeye çalıştıklarını, din düşmanlıklarını bu çatı altında sürdürdüklerini, her çeşit menfi anlayışa sahip çevrelerin laiklik ve demokrasî adı altında bu dernekte barınma imkânı bulduklarını belirtmişlerdir. Alevî yazar Rıza Zelyut isim vermeksizin derneği kasederek şöyle der: Alevîliği İslâm dışında gören, Kemalizm eleştirisi adı altında Atatürk ilkelerine karşı çıkan ve Alevîleri siyasal çatışmanın içine çekmek isteyen bir kesim var. Geçmişte “Alevîlik diye bir sorunumuz yok” diyenler, bugün Alevî kitleyi siyasal amaçlarına âlet etmek için onların isteklerine de inançlarına da ters girişimlerde bulunmaktadır³².

Temel amaçlarını “Anadolu Alevîliğini, Pir Sultan Abdal felsefesini anlatmak, demokrasi, laiklik, insan hakları ve özgürlük mücadelesine katkıda bulunmak” olarak belirleyen dernek,³³ Alevîlik problemini laiklik ve özgürlük meselesinin bir uzantısı olarak değerlendirir. Genel Başkan Mürtaza Demir bir yazısında şöyle der: Kaygımız demokrasi, kavgamız demokrasi kavgasıdır. Bu kavganın toplumsal kazanıma dönüştürülmesi, toplumun tüm katmanlarının sivil ve demokratik niteliklerle örgütlenmesiyle olasıdır. Bu bağlamda biz diyoruz ki ülkemizin Kürt-Türk, Alevî-Sünnî, Laz-Çerkez gibi sorunu yok, ekonomik, sosyal ve demokratik sorunları vardır³⁴.

Derneğin geçtiğimiz yıllarda yaptığı ve gelecekte de devam edeceği belirtilen faaliyetleri şöyle sıralanmıştır: Her yıl 2 Temmuz'da Sivas şehitlerini anma etkinlikleri, demokrasi ve laiklik haftası, her yıl 16-18 Ağustos'ta Hacı Bektaş-ı Velî'yi anma törenleri, her yıl 24 Ocak'ta demokratik kitle örgütleri, sendikalar ve meslek odaları ile 1 Mayıs İşçi Bayramı, her yıl 8 Mart'ta kadın dernekleri ve kitle örgütleriyle Dünya Emekçi Kadınları Günü kutlamaları, her yıl 1 Eylül'de kitle örgütleri ve sendikalarla Dünya Barış Günü kutlamaları.

32 Rıza Zelyut, “Alevî Örgütlenmesinin Temel İlkeleri”, *Nefes* II (Aralık 1994), sy. 14, s. 48.

33 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s. 132.

34 *Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi*, IV (Mart-Nisan 1996), sy. 17, s. 1.

1994 bilançosu 6 000. 000. 000 TL. olarak açıklanan³⁵ derneğin *Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi* isimli iki ayda bir çıkan dergisi bulunmaktadır.

3. Diğer Dernekler

Bunlardan birisi Pir Sultan Abdal Canlar Derneği olup 1992 yılında kurulmuştur. 1995 yılı itibarıyla üye sayısı 650'yi bulan dernek yurt içinde altı şube açmıştır. Başlıca amacı "Anadolu kültür mozayigini işlemek ve Pir Sultan Abdal'ın düşüncesini yaymak" olarak belirtilen dernek, her yıl 6 Mayıs'ta Küçükçekmece Gölü'nde cem etkinlikleri düzenlemektedir. Bugüne kadar gerçekleştirilen faaliyetler Hıdırellez halk şöenleri, DİSK'le birlikte 1 Mayıs mitingine katılım, Sivas şehitlerini anma panelleri gibi çalışmalarlardır. Derneğin 1994 yılı bilançosu 350.000.000'dur³⁶.

Diğer bazı dernekler ise Anadolu Kültür ve Görgü Derneği, Anadolu Kültürünü Yayma Derneği, Anadolu Erenler Derneği, Alevî-Bektaşî Kültür Derneği'dir. Bunlar ilgili yerleşim merkezlerinde dernek bünyesindeki kişilerin dünya görüşü, bilgisi, birikimi ve çabaları istikametinde faaliyet vermektedir. Söz gelimi bunlardan Anadolu Kültür ve Görgü Derneği, Darıca'da 3 Haziran 1993'te cem evi kompleksinin temelini atmış³⁷, bugün hem inşaat faaliyetlerini devam ettirmekte hem de çeşitli sosyal programlar düzenlemektedir. Yine bu derneklerden İzmir Alevî-Bektaşî Kültür Derneği, Alevî-Bektaşî kültürü adına çeşitli etkinliklere imza atmaktadır³⁸.

Ayrıca burada belde derneklerine de değinmek gerekir. Alevilerin yoğunlukta olduğu, en azından Alevî kitlenin bulunduğu ilçe ve köylerin isimlerini taşıyan bu dernekler, temelde o belde insanların yardımlaşması ve dayanışması esası üzerine kurulmuştur. Bunların belli başlıları Tokatlılar Derneği, Divriği Kültür Derneği, Turhal Kültür Derneği, Arguvanlılar Derneği, Ermişli

35 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s. 132.

36 *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi*, s. 131.

37 *Bk. Cem*, III (Haziran 1993), sy. 25, s. 48.

38 *Bk. Cem*, III (Haziran 1993), sy. 25, s. 38.

Kültür Derneği, Arısu Derneği, Çamdalı Derneği, Yeşilçat Köyü Kalkındırma ve Yardımlaşma Derneği, Ocak Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği'dir. Bunlardan 1950'lerde kurulan ve üye sayısı 10 bin civarında bulunan Divriği Kültür Derneği³⁹ gibilerin sayısı az olup çoğunun faaliyetleri oldukça sınırlıdır.

D. Diğer Örgütlenmeler

1. Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi

1994 yılında "yurt içinde ve yurt dışında yaşayan bütün Alevî-leri temsil etmek" gibi çok iddialı biçimde başlayan Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi teşebbüsü birçok Alevî teşekkülün itirazıyla karşılaşmış ve yaşanan olumlu-olumsuz gelişmelerden sonra 24 Aralık 1995 genel seçim süreciyle birlikte son bulmuştur⁴⁰.

İlk teşebbüste diğer birçok Alevî kuruluş ve çevrenin yanında Pir Sultan Abdal Derneklerinin de bulunduğu Temsilciler Meclisi, bilhassa işaret edilen derneklerin ve öteki bazı teşekküllerin ön ayak olmasıyla "Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi Girişimi" adıyla yeni bir harekete dönüşmüştür. Bu girişim 28.01.1996 günü Ankara'da ilk toplantısını yaparak bir yürütme kurulu oluşturmuş ve yeniden yapılanma çalışmalarını başlatmıştır. Bundan yaklaşık 4 ay sonra İstanbul'da yapılan ikinci toplantıda da iç tüzük taslağı hazırlayarak bütün Alevî kuruluşlara göndermiş ve üye olmak isteyenlerin muayyen bir süreye kadar başvurmasını talep etmiştir. Önceki teşebbüse göre bunun en önemli farklılığı "bütün Alevî-Bektaşî kitleyi temsil etmek gibi" iddialı ve tartışmalı düşünce yerine bunun sadece Meclise katılan örgütleri oluşturan Alevîlerin temsilcileri olarak kabul edilmesidir. Yeni yapısal anlayışı ile Alevî Temsilciler Meclisi yasal düzlemde oluşumunu da sağlayarak Demokratik Alevî Örgütlenmesin'de bir kilometre taşı olmayı ummaktadır⁴¹.

39 Cemal Şener, Miyase İlknur, *a.g.e.*, s. 123.

40 Mürtaza Demir, "Demokratik Alevî Birliğinin Doğum Sancısı: Alevî Temsilciler Meclisi Girişimi", *Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi* (Mayıs-Haziran 1996), sy. 18, s. 10.

41 *a.g.dg.*, s. 12.

Henüz kuruluş sürecinde olan ve bazı ön toplantılar yapan Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi'nin iç tüzükte yer alan ifadeye göre amacı "genel anlamda Türkiye halkına, özel olarak ise Alevîliğe dönük saldırı ve asimilasyon politikalarına karşı durmak, Türk-İslâm (Sünnî) sentezi çabalarının olumsuzluğunu anlatmak, Anadolu Alevîliğini özgün, çağcıl ve evrensel yapısının yansıtılmasını sağlamak ve bu amaç etrafında olan örgütlerin Merkezî Örgütlenmesini temin etmek" olarak belirtilmiştir. Yine tüzüğe göre Temsilciler Meclisi bu amacını gerçekleştirmek üzere Alevî kültür ve inancının araştırılması, geliştirilmesi, yayılması için eğitim kurumları oluşturulmasına öncülük eder; örgütler arası çalışmalarını koordine ederek geleneksel anma törenleri ve etkinliklerine katkı sağlar; açılan kültür ve cem evleri ile dergâh ve kütüphanelerin verimli biçimde çalışmalarına gayret gösterir; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve zorunlu din derslerinin kaldırılmasını temin etmek ve Alevî inanç ve felsefesine saldırıları sona erdirmek için Anayasal değişikliklerin yapılmasına çaba gösterir.

Yine tüzükte yer alan maddelere göre Temsilciler Meclisi merkezî (şubeli) örgüt ve vakıflardan iki, tek merkezli örgüt ve vakıflardan bir, dergâhlardan iki, dedebabalar (dedeler olmalıdır) kurulu temsilcilerinden beş, ozanlar kurulu temsilcilerinden dört, basın yayın çevrelerinden birer, yazarlar kurulundan dört, sanatçılar kurulundan iki, bilim kurulundan dört, iş çevreleri kurulundan üç kişi ile temsil edilir⁴².

Birçok Alevî vakif ve derneğin karşı çıktığı, en azından yer almadığı yahut yer almak istemediği Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi'nin, amaçlarını ne kadar gerçekleştireceği ve nasıl bir oluşum sergileyeceği zaman içinde görülecektir.

2. Genç Erenler Dergisi Çevresi

Genç Erenler, Ağustos 1995 tarihinde yayın hayatına atılan aylık bir dergidir. İlk sayılarında, adının yanında Hacı Bektaş-ı Velî'nin "İncinsen de incitme" ve Hz. Ali'nin "İnsan bilmediğinin düşmanıdır" ifadeleriyle "Birlik, barış, kardeşlik yolu" cümlesinin

42 a.g.dg., s. 12-3.

yer aldığı dergi, 4. sayısından itibaren yalnız son ibareyi kullanarak neşredilmektedir. Bu ibare bir bakıma derginin ve çevresindeki oluşumun da temel düşüncesini simgelemektedir. Zira derginin bugünü kadar çıkmış bütün sayılarında birlik, barış ve kardeşlikle ilgili yazılar ağırlıklı bir yer tutmaktadır.

Dergi çevresindeki Alevî oluşumun temel amacı, derginin ikinci sayısında yer alan "Göreve Çağrı" başlıklı yazıda şöyle ifade edilmiştir: "Amacımız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin milletiyle bölünmez bir bütünlük arzettiği, iç ve dış düşmanların oyunlarına alet olunmaması gerektiği, sağ-sol, laik-dinci, Türk-Kürt, Alevî-Sünnî gibi bütün yapay ayırımların toplumumuzu zararlı sonuçlara götürdüğü, bunların ilim süzgecinden geçirilmesinin zorunluluk arzettiği, devletiyle, milletiyle, elele, birlikte, dirlik-düzenliğin sağlanması için yöneticilerimize, aydınlarımıza, halkımıza ve gençliğimize ışık tutacak olan milli kültürümüz çerçevesinde çağdaş teknolojinin imkânlarını kullanarak karınca-kararınca yardımcı olabilmek, aziz milletin yüce evlatlarının insana yakışır bir tarzda yaşayabilmesine katkıda bulunabilmektir"⁴³.

Adı geçen yazıda kendilerinin Alevî tandanslı kimseler olduğunu belirten dergi çevresi ancak ayrımcılığı akıllarının ucundan bile geçirmediğini, esasen Alevî ya da Sünnî taassubunun yarardan ziyade zarar getirdiğini, maksatlarının Alevîleri Sünnileştirmek ya da Sünnîleri Alevîleştirmek olmadığını ifade etmektedir. Onlara göre Sünnîlik Hz. Muhammed'in uygulama tarzı, Alevîlik ise Hz. Muhammed'in uygulamalarından farklı uygulamaları olmayan Hz. Ali'nin yanındadır. Dolayısıyla bu ikisi birbirinden ayrılan, birbiriyle çelişen ayrı olgular olmayıp içiçe geçmiş bir yapıdır⁴⁴.

Esas itibarıyla dergi çevresindeki oluşum aynı zamanda derginin Danışman Koordinatörü olan Hüseyin Tuğcu'nun liderliğinde gelişmektedir. Tuğcu Kütahya'nın Emet ilçesine bağlı, çevredeki dört Alevî-Bektaşî köyünden biri olan Bahadırlar'da doğmuştur. İmam-Hatip Lisesi mezunu olan Tuğcu, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

43 *Genç Erenler*, I (Eylül 1995), sy. 2, s. 2.

44 *a.y.*

Eğitim Yönetimi ve Planlaması bölümünde lisansını tamamlamış, bilâhare Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans yapmıştır. Halen adı geçen Üniversitede araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve doktora tezi hazırlamaktadır⁴⁵. İlahiyat yanında pedagoji ve sosyoloji alanında da formasyona sahip olan Tuğcu, bilhassa din eğitimi alırken farklı bir alt kimliğe sahip olmanın verdiği motivasyonla konulara araştırmacı bir psikoloji ile yaklaşmış, kendisini yetiştirmeye çalışmıştır. Bu suretle Tuğcu, ulaştığı sonuçları hem doğup-büyüdüğü İç Batı Ege’de, hem de iş hayatı vesilesiyle bulunduğu Orta Anadolu’daki Alevî zümrelerle, onların dede ve ileri gelenleriyle tartışmış, paylaşmış ve bir ölçüde taban bulmaya başlamıştır. Bu zaman içinde derginin de yayın hayatına başlamasıyla yeni bir oluşuma dönüşmüştür.

22 Şubat 1992 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen "Günümüzde Alevîlik-Bektaşilik" konulu panele katıldığı ve kısmen farklı şeyler söylediği için bazı Alevî çevreler tarafından ağır biçimde eleştirilen ve Sünnîleşmiş Alevi olarak nitelenen Tuğcu, söz konusu panelde yaptığı konuşmada Alevîlerin çocuklarını İmam-Hatip Liselerine ve İlahiyat Fakültelerine göndermeleri gerektiğini söylemiştir. Ona göre Alevîler Alevîliği bilmemekte, çocuklarını da bu konuda cahil bırakmaktadırlar. Alevîliğin öz kaynakları Kur’an ve hadistir. Bu ikisi bilinmeksizin Alevîliği bilmeye imkân yoktur. Alevîliğe yön vermek isteyenlerin çoğu ise Alevi camiadan çıkan, fakat gerçekte Alevîlikle ilgisi olmayan ateist, inançsız insanlardır⁴⁶.

Hüseyin Tuğcu’nun öncülüğünde gelişen *Genç Erenler Dergisi* çevresi Alevîliğini inkâr etmeyen ama Sünnîliğe de sıcak bakan bir karakter görünümü sergilemektedir. Nitekim dergide imzasız olarak çıkan bir yazıda cami ile cem evi karşılaştırılması yapılırken bu açık bir biçimde müşahede edilmektedir. Onlara göre cami ve cem evi farklı şeyler olmakla beraber birbirini tamamlayan mekânlardır. Cem evi dinî sohbetin yapıldığı, insanlar arasındaki hukukun korunduğu bir yerdir. Bir ölçüde koy odasına benzer.

45 "Gündem: Alevîlik", *Diyanet* (Ocak 1992), sy. 13, s. 12-3.

46 *Günümüzde Alevîlik-Bektaşilik* (Panel), Ankara 1995, s. 75-80.

Dinî yönüyle birlikte sosyal yönü vardır. Bir yönüyle de zikir meclislerinin düzenlendiği dergâh yahut tekke mesabesindedir. Cami ise hem Alevînin hem Sünnînin ibadet yeridir. İnsan ile Yaratıcının kaynaştığı alandır. Ne camiye, ne cem evine karşı çıkılabilir. İkisi de gereklidir. Ancak cami, saygı duymak şartıyla herkesin girebileceği ortak bir mekândır. Cem evi daha hususi karakter taşır. Buraya, ahlâksız, dinsiz, yoldan çıkmış düşkün kimseler giremez. Ancak ne acıdır ki bugün cem evlerine birçok ateist, materialist girebilmekte, Dedeler de buna ses çıkarmamaktadır. Nitekim bu insanlar saz kursu, semah kursu adı altında cem evlerine rahatça girebilmiş ve insanları ifsat etmişlerdir. Bunlar cem evlerini bir tür Marksist organize merkezleri yapmayı planlamışlardır⁴⁷.

Sonuç olarak Alevîlerin bir kısmı tarafından dışlanan ancak kendilerine has fikirlerle, Alevîlerle Sünnîleri birlikte yaşamaya çağıran ve aradaki farklılıkların çok küçük olduğunu belirten *Genç Erenler Dergisi* çevresi, Alevîlerin olduğu kadar bazı Sünnî çevrelerin de dikkatini çeken bir hareket olarak gelişimini sürdürmektedir.

3. Ehl-i Beyt Camii Çevresi

Ehl-i Beyt Camii, Çorum'da Alevî nüfusun yoğunlukta bulunduğu Milönü Mahallesi'nde kurulmuştur. Camiinin oluşumunun arka planı bir ölçüde, 1979'da İran'da gerçekleştirilen devrimin Türkiye'deki akisleriyle irtibatlıdır. İran'da devrimin başarıya ulaşmasından sonra bazı merciler bir taraftan İslâm'ın siyasî yönünü öne çıkaran kimi gruplarla temasa geçerken bir taraftan da Alevî kökenli kimselere yaklaşıma çalışmışlardır. Bu amaçla Şiîlikle ilgili bir kısım eserler Türkçe'ye tercüme edilirken Adana, Maraş ve Çorum gibi yerleşim merkezlerinde yaşayan Alevî asıllı öğrenciler İran'a götürülerek eğitilmiş ve Alevîleri irşat etmekle görevlendirilmiştir⁴⁸. Bilahare içlerinde bu öğrencilerden bazılarının da bulunduğu bir grup Çorum'da *Âşûrâ* isimli bir dergi çıkar-

47 "Camide mi Buluşalım Cem Evinde mi?", *Genç Erenler*, I (Ocak 1996), sy. 4, s. 4-5.

48 "Alevîleri İrşat Et", *İhibine Doğru* (25 Mart 1990), sy. 13, s. 23.

maya başlamış ve yapılan faaliyetler giderek artmıştır. Nihayet cami 1991 yılında ibadete açılmıştır⁴⁹.

Ehl-i Beyt Camii çevresindeki oluşum ana karakteristiği itibarıyla Alevîliği Şîlik olarak yorumlayan ve Ca'ferî fikhını esas alan bir harekettir. Hareket Çorum'da avukat olarak görev yapan Teoman Şahin öncülüğünde gelişmektedir. Alevîlik ile Oniki İmam Şîliğini özdeşleştiren Şahin'e göre Alevîlik Hz. Ali ile ilgili bir kavramdır. Bu kavram Ali'nin yolundan gitmeyi, Ali gibi düşünmeyi ve Ali gibi yaşamaya çalışmayı ifade eder. Öte yandan İslâm'ın temeli Kur'an ve Ehl-i Beyt düşüncesine dayanır. Alevî olmak bu düşüncenin merkezini oluşturur. Ali taraftarı, Peygamber'in taraftarı olmak demektir. Peygamber'in taraftarı olmak ise Allah'ın lutfettiği çizginin üzerinde bulunmak demektir. Alevîlik Ali ve Oniki imam çizgisiyle devam eden ilâhî yoldur. Bu yolun ilkeleri yalnız Allah tarafından konduğu için değiştirilemez, rastgele yorumlanamaz. Şu halde Allah tarafından konan, zaman ve mekâna bağlı olmayan Alevîlik ilkeleri her zaman ve her yerde aynı olmak zorundadır. Dolayısıyla Çin Alevîliği, Japon Alevîliği, İtalya Alevîliği olamayacağı gibi Anadolu Alevîliği de olamaz⁵⁰.

Diğer taraftan Şahin, ısrarla Alevîlik-Bektaşilik ayırımı üzerinde durur ve Bektaşiliğin Alevîliği asimile etmek amacıyla Osmanlı idarecileri tarafından kurdurulduğunu ileri sürer. Ona göre Safevîlerin, Alevîliği dinsel kimlik olarak benimsemesinden sonra XV. yy.'ın ortalarından itibaren Osmanlı saltanatı anti-tez olarak Sünnîleşme ve Sünnîleştirme politikası gütmeye başlamıştır. Bilhassa II. Bayezid Anadolu'yu denetlemek ve Sünnîleştirmek için büyük çaba harcamış, tarikatlara yardım etmiş ve onları örgütlemiştir. Müslüman Safevîler Osmanlı'nın en büyük düşmanı kabul edilmiştir. Bu noktada II. Bayezid, Hacı Bektaş'ın adını öne çıkarmayı hedeflemiş, onun medfun olduğu kasabaya ciddi yardım göndermiş, Balım Sultan'ı beslemiş, *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi* yazdırarak muhtelif yerlere dağıttırmıştır. Bu çabalar yavaş yavaş tutmuş, her türlü fikre kapısını açan Bektaşiliğe değişik fikirlere mensup insanlar katılmış ve sonuçta kültürel ve dinsel bir sentez

49 İlyas Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik* (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1993, s. 22.

50 Teoman Şahin, *Alevilere Söylenen Yalanlar I*, Ankara 1995, s. 13-20.

ortaya çıkmıştır. Kanunî döneminden sonra Alevî halk zamanla Bektaşîlik bünyesi içinde yer almaya başlamıştır. Hacı Bektaş döneminde zayıf olan Türk bağı devletin desteğiyle güçlenmiştir. Alevî kitleler zamanla kendisini Bektaşî olarak da takdim etmiştir. Çok az sayıda zümre dergâha yönelmeyi kabul etmemiş ve bunlar kendilerini koruyabilmek amacıyla Alevî olmak için Alevî ana-babadan gelmek gerektiği şartını geliştirmişlerdir. Bektaşîliğe bağlananlar ise hâkim otoritelerce yönlendirilmiştir. Bir süre sonra bu kitlelerin dinsel kimliği kaybolmuş, bundan kendilerinin bile haberi olmamıştır. Bektaşîliğe yanaşmayan Alevîlere Kızılbaz da denmiştir. Ama Bektaşîlere Kızılbaz denmemiştir⁵¹.

Alevîlikle Bektaşîliği birbirine yakın yahut aynı görmenin fevkalade büyük bir yanlışlık olduğunu ileri süren Şahin, günümüz Alevî kitlesinin bunu bilmediğini, pek çok olumsuzluğun altında da bu bilgisizliğin yattığını düşünmektedir. Bu amaçla Şahin, Alevîlik ve Bektaşîliğin inanç ve ibadet konularında ayrıldığı hususları sıralamıştır. Ona göre Alevîler namaz kılar, Ramazan orucu tutar, hacca gider, zekâtını verir, Allah'ı sever, O'ndan korkar, şeriata dayanır, Oniki İmam'ın söz ve davranışlarına önem verir, içki içmezler. Bektaşîler ise namaz kılmaz, Ramazan orucunu tutmaz, "ka'be insandır" diyerek hacca gitmez, zekât vermez, Oniki İmam'ın isminden bahsettikleri halde onların söz ve davranışlarına uygun hareket etmezler⁵².

Bektaşîliği alabildiğine tenkit eden, Alevîliği de Oniki İmam Şifliğiyle bütünleştiren Şahin, bunu ayrı bir anlayış olarak ortaya koymakla kalmamış büyük ölçüde hayata da aktarmıştır. Bu çevre, Ehl-i Beyt Camii'nde tamamen Ca'ferî anlayışlara göre ibadet etmektedir. Ancak oluşumun gerek Çorum'da gerekse diğer yerleşim bölgelerinde çok güçlü olduğunu söylemek mümkün değildir. Gözleyebildiğimiz kadarıyla muhtelif yerlerde Alevîliği Şiflikle birlikte düşünen ve kısmen Şifî camilerle de temas halinde olan fertler vardır. Ancak bunlar sayı olarak oldukça azdır.

51 .a.g.e., s. 370-4.

52 a.g.e., s. 275-9.

II. ÖRGÜTLENMELERİN GELENEKSEL YAPIYLA İLİŞKİSİ

Günümüz Alevî örgütlenmelerinin geleneksel Alevîlikle ilişkisini tesbit etmek bugünkü Alevîliğin genel seyrini anlamak açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bazı Alevî ileri gelenleri kimi çevrelerin Alevîliği aslî mecrasından saptırdığını ileri sürürken bazıları geleneksel yapının bütün canlılığıyla devam ettiğini ileri sürmektedir. Aynı şekilde bazı Alevî örgütleri yalnız kendi Alevîlik algılayışlarını doğru bulmakta, bazıları da onun tarih boyunca da bir mozaik oluşturduğunu belirterek her anlayışın gelenek içerisinde dayanabileceği bir referansının bulunduğunu ifade etmektedir.

Bugünkü örgütlenmeleri geleneksel yapıyla ilişkilendirmek için hem geleneksel Alevîliğin doğru ve kesin biçimde ortaya konması hem de örgütlerin Alevîlik algılayışları ile faaliyetlerini detaylı olarak tesbit etmek gerekir. Oysa tarih boyunca karma ve eklektik bir karakter taşıyan geleneksel Alevîliği ortaya koymak zor olduğu gibi çok çeşitliliğe sahip olan örgütleri de ayrıntılı biçimde ortaya koymak zordur. Bu zorluğa rağmen burada genel bir fikir vermek üzere ilkin geleneksel Alevîliğin ortak noktalarına temas edilecek, sonra da müesseselerdeki algılayış ve faaliyetler dikkate alınarak kısa sayılabilecek bir değerlendirme yapılacaktır.

Geleneksel Alevîliğin inanç kökeni "Orta Asya'daki eski Türk inançlarıyla başlayan, Şamanizm ve Budizm ile mistik bir niteliğe bürünen, Zerdüştilik ve Maniheizm ile beslenen, Yesevîlik ile İslâm ve İslâm sülûflüğünün damgasını yiyen, Horasan Melametîliğinin Kalenderane tavrı ile eklemlenen, Anadolu'ya gelindiğinde Neo-platonizm'in eski Payen ve Hıristiyanlık dönemi yerel kültürlerinin belli unsurlarıyla tanışan, XV. yüzyılda İran Hurûflüğünün, XVI. yüzyıl başında Safevî Şîfliğinin birtakım motiflerini alan bir Türk heterodoksisidir⁵³. Bu çerçevede tamamen karma, bağdaştırıcı, çok yönlü bir yapı arzeden geleneksel Alevîlik dönemden döneme, yöreden yöreye birtakım farklılıklar içermekle birlikte inanç, ibadet ve âdâb-erkânı bakımından büyük ölçüde müşterek

53 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışla*, İstanbul 1996, s. 210-211.

ya da ağırlıklı bazı unsurlarından bahsedilebilir. *Menâkıbnâme* yahut *vilâyetnâme*'ler, *Buyruk*'lar ve ozanlar tarafından söylenen nefes ve deyişler incelendiğinde bunlar büyük ölçüde netleştirilebilir.

Bazan insanla bazan âlemle özdeşleştirilen, bazan insan ve âlemle ilişkilendirilip bunların ötesinde kabul edilen Tanrı anlayışı geleneksel Alevîlikte müşterek unsurların başında yer alır. Zira Ahmet Yaşar Ocak'ın da ifade ettiği üzere Alevîlik çok ileri bir vahdet-i vücûd telâkkisine dayalı bir Tanrı anlayışı etrafında oluşmuş, çok belirgin tasavvufî karakter arzeden bir inanç sistemidir⁵⁴. Bir Alevî yazarın deyişiyle Alevî-Bektaşî edebiyatında Tanrı fikri tam merkezde yer alan vazgeçilmez bir kavram olarak karşımıza çıkar⁵⁵. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Hz. Ali'nin vilâyeti, bu ikisin aynı nurdan yaratıldığını ifade eden Muhammed-Ali deyimi ve bunun Hak ile bütünleştirilerek Hak-Muhammed-Ali biçiminde söylenmesi bir başka ortak noktadır. Çok belirleyici bir motif olmamakla birlikte bazan çok öne çıkan tenâsüh ve hulûl de inaçlarla ilgili diğer önemli unsurlardandır.

Alevî ibadet ve âdâb-erkânıyla ilgili ortak noktalara işaret etmek için *Buyruk*'ların⁵⁶ fihristine bakıldığında bir dereceye kadar fikir sahibi olunabilir: Meselâ Alevî akademisyen Fuad Bozkurt tarafından neşredilen bir *Buyruk*'un ele aldığı konular şöyle sıralanmıştır: Kırklar cemi, Muhammed ile Ali'nin musahip olması, pîr, mürşid, rehber, zâkir, sûfî, talip, mürid, mücerred, musahip, âşine, peşine, oğlan ve kız ikrarı alma, ev ondalama, ocak kızdırma, erkândan geçme, tarik, ölmeden önce ölmek, rıza, sevgi, kuşku, cömertlik, uğru, dâr, secde, niyaz, tâc, tarikatın farzları, dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz, on iki imam, on dört masmus, on yedi kemerbest, Tanrı'nın adları, dört ana nesne,

54 a.g.e., s. 255.

55 Reha Camuroğlu, *Günümüz Alevîliğinin Sorunları*, İstanbul 1994, s. 122.

56 Asıl adı *Menakıbü'l-esrâr behcetü'l-ahbâr* olan *Buyruk*'larla ilgili sayısı yarım düzüneye ulaşan neşirler vardır. Bunlardan bazıları *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt), İstanbul 1982; *Buyruk* (nşr. Sefer Aytekin), Ankara ts.; *İmam Ca'fer-i Sadık Buyruğu* (nşr. Adil Ali Atalay), İstanbul 1996; *Buyruk* (nşr. heyet), Ankara ts.

Velâyetnâme, on iki hizmet ve Şîf mezhebi⁵⁷. Ortak konular hakkında genel fikir edinmek için Alevî-Bektaşî menakıbnâmelerinin de göz önünde tutulması gerekir. Bunların en önemlisi olan *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*'de (nşr. A. Gölpınarlı)⁵⁸ Tanrı'ya hamd ve sena, Muhammed Peygamber'le soyuna salât ve selâmdan sonra Hacı Bektaş'ın on iki imam soyundan gelmesi (s.1), henüz altı aylıkken eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh ve eşhedü enne Aliyyen veliyyullah" diye şehadet etmesi (s.4), daha küçük yaşta iken hacc'a giderek Lokman-ı Perende tarafından Hacı diye anılması (s.6), Horasan pîrlerine keramet gösterip susam yaprağında namaz kılması (s. 8), Bedahşen ilini zaptedince halka namaz kılmayı ve Kur'an okumayı öğretmesi (s. 13), Ncef yolunu takip ederek Hacca gitmesi ve Medine, Halep ve Elbistan yoluyla tekrar Anadolu'ya dönmesi (s. 17), sık sık Hızır peygamberle buluşması (s. 22); taşı hıyar gibi kesme, buğday ve mercimeği taş etme, bir avuç unla kırk gün ekmek pişirme gibi birçok keramet göstermesi (s. 34-35), kendi kendisine salavât getirip Yâsin okuduktan sonra vefat etmesi ve "biz ölmeyiz, suret değiştiririz" diyerek tekrar belirmesi (s.90-91) gibi hususlara yer verilir.

Diğer taraftan Alevî-Bektaşî edebiyatına bakıldığında Tanrı, Muhammed-Ali, Ehl-i beyt, Oniki İmam, Kerbela faciası, ilahî aşk, iman, insan, sorumluluk, helal-haram üzerine çok sayıda deyiş ve nefes söylenmiş olduğu görülür⁵⁹. Meselâ yolun simge şahsiyetlerinden Şah Hatayî'nin ona ait olduğuna kesin şekilde inanılan *Divan*'ının Taşkent nüshası'nda 272 şiir olup naşire göre bunlardan münacât, nâ't, Hz. Ali övgüsü ve Oniki İmam olmak üzere on dört tanesi dinî şiir, üçü yiğitleme, biri bahariye, biri devriye, onu rübâî, diğerlerini ise tasavvuf ve beşerî aşk konularına ayrılmıştır⁶⁰. Aleviliğin önemli şairlerinden Kul Himmet'in şiirlerinin konuları da naşire göre Hz. Ali'nin üstün nitelikleri, Oniki

57 *Buyruk* (nşr. Fuad Bozkurt), İstanbul 1982, s. 175-176.

58 Velâyetnâme'nin iki neşri olup bunlardan ilki Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul 1958), diğeri Esat Korkmaz (İstanbul 1996) tarafından gerçekleştirilmiştir.

59 Krş. İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1995, I, 27 vd.

60 bk. İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatayî*, İstanbul 1992, s. 16.

İmam, Hacı Bektaş-ı Velî, Safevî hanedanına övgü, zamandan şikâyet, taşlama, mehdi beklentisi, gurbet ve sıla özlemi, beşerî aşk olarak verilmiştir⁶¹.

Günümüzde Bektaşîlerin Babagân kolu dedebabası Bedri Noyan da *Alevîlik Bektaşîlik Nedir?* isimli eserinde ele aldığı konular geleneksel Alevîliğin ortak konularını yansıtıcı mahiyettedir: Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, Ehl-i beyt sevgisi, Oniki İmam, talip-mürşid ilişkisi, Muharrem âyini ve Aşûre-Matem erkânı, Nevruz erkânı, Bektaşî ve Alevîlerde hukuk düzeni: düşkünlük”, niyaz, meydan odası, ikrar âyini, Hakk'a yürüyen için erkân, kurban tıglama erkânı, Kur'an ve hadiste insan, Allah ve insan vb. konular⁶².

Her şeyden evvel dinî bir anlayış olan geleneksel Alevîlik'te Allah, Muhammed ve Ali inancı, Ehl-i beyt ve Oniki İmam sevgisi, Kerbela matemi, (bilhassa Kızılbaşlık'ta) musahiplik, görgü ve sorgu cemi, büyük suç işleyenlerin dışlanması yani düşkünlük önemli ortak motifler olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan “daha çok Babagân kolu içinde beş vakit namazını kılıp oruç tutan ve İslâm'ın diğer dinî hükümlerini yerine getirenler olduğu gibi”⁶³ hurûfî unsurlara ağırlık veren, yahut Şîf telâkkilere yönelenler de vardır.

Günümüz örgütlenmelerine gelince, doğal olarak bunların geleneksel çizgiden farklı bir mecrada seyretmemiş olacağını düşünmek gerekir. Ancak Alevî kitlenin 1960'lardan sonra büyük şehirlere geldiğinde modernite ya da onun arkasındaki felsefî zihniyeti ifade eden modernizm ile karşılaşması özellikle orta öğrenim ve yüksek öğrenim mezunu gençleri geleneksel kültürü sorgulamaya sevketmiş ve bu sorgulama sürecinde daha çok kırsal hayat şartlarına göre düzenlenmiş birçok âdet ve gelenekle birlikte kültür aşamalı olarak çözülmeye başlamıştır. İşaret edilen tarihten itibaren dedelerin fonksiyonu zayıflamış hatta kaybolmaya yüz tutmuş, buna bağlı olarak birçok âdâb-erkân yapılamaz olmuştur. 1980'lerden sonra dünyada meydana gelen köklü değişiklikler ve

61 İbrahim Arslanoğlu, *Kul Himmet*, İstanbul 1997, s. 22.

62 Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara 1987, s. 4-5.

63 Besim Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1991, s. 41.

1990'larda doğu bloğunun çökmesi ve sosyalizmin bir mânâda geçerliliğini yitirmesi ile birlikte o zamana kadar sosyalizmin hararetli savunucuları olan Alevî aydınlar yakın tarihlerde Alevîlerin yaşadığı üzücü olayların da etkisiyle kendi kültürlerine dönüp örgütlenme faaliyetlerine girmişlerdir. Ne var ki düşünceleri itibarıyla sosyalist dünya görüşüne sahip olan ve moderniteden ciddi biçimde etkilenen bu zümreler bu anlayışlarını göreceli olarak dernek, vakıf ve neşriyat organlarına yansıtmuşlar; bu suretle Alevî örgütlenmeleri zaman zaman bir ölçüde, zaman zaman önemli ölçüde geleneksel çizgiden ayrılma eğilimi göstermiştir. Söz gelimi Tanrı'ya inanmayan birçok kişi muhtelif Alevî teşekküllerinde yer almış hatta bunların bir kısmı ateist fikirlerini Alevîlik'le temellendirmeye kalkışmışlardır. Bu gelişmeler birtakım Alevîleri haklı olarak rahatsız etmiştir. Bunlardan birisi, kaleme aldığı yazıda bazı ateist kimselerin Alevî-Bektaşî derneklerine sızdıklarını, oysa Alevî ana-babadan gelse bile Allah'a inanan, Kur'an'ı, Peygamber'i reddedenlerin Alevî-Bektaşî olamayacağını, bu insanların örgütlerden uzaklaştırılmaları gerektiğini ifade etmiştir⁶⁴.

Dergâhlar/cem evleri, vakıflar, dernekler ve diğer teşekküller olmak üzere sıraladığımız günümüz örgütlenmelerinin geleneksel anlayışla ilişkisi konusundaki değerlendirmeler ancak genel nitelikli değerlendirmeler olabilir. Zira söz konusu teşekküllerin yöneticilerinin Alevîlik anlayışı ve teşekkülün ayrıntılı faaliyetlerinin hacim ve bilgi bakımından bu tebliğin hacmini aşacağı meydandadır.

Bugün Türkiye'de 120'yi aşkın Alevî-Bektaşî vakıf, dernek vb. kuruluş var ise de⁶⁵ bunlardan yoğun sosyal etkinlikler yapan Şahkulu Sultan ve Karaca Ahmet Sultan dergâhları, Cem Vakfı, Hacı Bektaş-ı Velî ve Pir Sultan Abdal dernekleri ile Çorum Ehl-i Beyt Camii muhiti ve Genç Erenler dergisi çevresidir. Bu teşekküllerin tümünde geleneksel Alevîliğin çeşitli tonlarda yansımaları bulunmakla birlikte bu yansıma kimilerinde belirgin, kimilerinde oldukça cılız kalmaktadır. Bir kere dergâh ve cem evlerinde

64 İ. Kemal Aydemir, "Örgütlenmeye ve Eğitime Başlamalıyız", *Cem II* (Aralık 1992), sy. 19, s. 31.

65 Mehmet Çelebi, *I. Ehl-i Beyt Kurultayı*, İstanbul 1997, s. 12.

Alevî-Bektaşî âyin ve erkânlarının yürütülmediğini belirtmek gerekir. Esasında bunu beklemek de doğru değildir. Zira 1925'ten sonra hukukî olarak dergâh eğitimi mevcut değildir. Her iki dergâhta da bugün temsilî cemler yapılmakta, ölen kimseler adına yakınları kurban tıglatıp lokma dağıtmaktadır. Ayrıca sınırlı sayıda Abdal Musa cemi de gerçekleştirilmektedir. Görgü cemi ise hemen hemen yok gibidir. Düzenlenen kurslarda öğrencilere saz ve semah kursları verilmekle yetinilmekte, gençlik ve kadın komisyonları topluma muhtelif hizmetler götürmeye çalışmaktadır. Burada ayrıca Şah Kulu Dergâhı ile ilgili iki not üzerinde durmak gerekir: Bunlardan birisi Alevîlik okulu denemesidir. Bu okulun hocalarından ve aynı zamanda Alevîliğin teorik özü olarak nitelenen *Dört Kapı Kırk Makam* isimli eseri Şahkulu Dergâhı tarafından yayımlanan Esat Korkmaz, Alevîliği modernitenin süzgecinde geçirerek yorumlamaktadır. Nitekim o örgütlenmeyle ilgili bir makalesinde Alevîlik-Bektaşîliğin yaşanan, toplum katına geçmişten taşınan, kendisini aydınlanma zemininde sürekli yenileyerek, inancını aklının egemenliğine verip çağdaşlığa bürünen bir kimlik olduğunu ifade etmektedir. O, bugünkü örgütlenmelerin emeğe dayalı düşüncelerin uzlaşmasının bir ürünü olarak yaratılacak olan genel toplum örgütlenmesini besleyen, yüzyüze ilişkileri ve doğrudan demokrasiyi canlı tutan, inanca bağlı değerleri yeryüzüne indiren bir geleneksel kanal biçiminde varlığını sürdürmelidir, der⁶⁶.

Bu yaklaşımlardaki “inançların yer yüzüne indirilmesi” geleneksel Alevîlikle paralellik arzetmemektedir. Korkmaz'ın dört kapıdan ilki olan şeriatı anlatırken onu tanrısal kaynakları doğrudan doğruya insan olarak Muhammed'in içgüdüsel zekâsının, sezgisel aklının ürünleri olarak yorumlaması da geleneksel çizgiden farklıdır.⁶⁷ Aynı okulda öğretmenlik yapmış olan Mehmet Yaman ise Alevî inanç-edeb-erkânını işlediği eserinde bütün bahisleri geleneksel Alevîliğe uygun biçimde ele almıştır⁶⁸.

Şahkulu Dergâhı'ndaki ikinci husus kitap standında bulunan eserlerle ilgilidir. Burada Alevî yazarlarca kaleme alınan eserlerin

66 Esat Korkmaz, *Domokratik Örgütlenme Üzerine*, *Nefes* III (Kasım 1995), sy. 25, s. 4-5.

67 *a.g.mk.*, s. 15.

68 bk. Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkan*, İstanbul 1993.

yanında Turan Dursun, Server Tanilli ve İlhan Arsel gibi şahısların İslâm karşıtı eserlerine de yer verilir. Yalnız ortodoks İslâm değil, doğrudan İslâm karşıtı olan eserlerin burada satılmasını, yorum farklılığı bulunmakla birlikte din olarak İslâm'ı benimseyen geleneksel Alevî çizgiyi izlemekle bağdaşır bulmak mümkün görünmemektedir. Öte yandan Turan Dursun'un eserlerine cevap niteliğinde yazılan eserlerin konulmaması bu eserlerin fikir özgürlüğü açısından satılmasına izin verildiği biçimindeki görüşleri de haklı çıkarmamaktadır.

Cem evlerine gelince buralarda da "yol"un âdâb ve erkânının en azından önemli bir kısmının yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Görüştüğümüz bazı Alevî ileri gelenleri buralarda cem yaptıran dedelerin büyük bir bölümünün geleneksel Alevîlikle ilgili yeterli donanımına sahip olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca cem evlerinde köy Bektaşiliğinde bulunan musahiplik, sorgu cemi, dardan indirme gibi temel erkânın fazlaca yapılmadığı, daha çok bir veya bir buçuk saat süren sembolik cemlerle iktifa edilip bazı genel bilgilerin verildiği belirtilmelidir. Diğer taraftan Alevî toplumun geneli bundan rahatsızlık duymakla beraber bazı cem evlerinin siyasî faaliyetlere girdiğine işaret etmek gerekir. Cem evleri *Buyruk*'ların, *menâkıbnâmelerin* ve *Hüsniye, Kitab-ı Cebbar Kulu, Hz. Ali'nin Fazilet-nâmesi* (Yemîni) gibi bir anlamda Alevî klasiklerinin okunduğu, tartışıldığı yahut değerlendirildiği bir hüviyete kavuşmuş değildir.

Sadece vakıflar değil bütün Alevî örgütlenmeleri içerisinde önemli bir yeri olan Cem Vakfı ise geniş açılımlı faaliyetler icra etmektedir. Kendilerini Alevîliğin öz örgütü olarak niteleyen vakıf, yetkilileri⁶⁹ birtakım Alevî örgütlerinin Alevîliği kendi tasarruflarına alıp siyasî ve ideolojik çıkarlarına peşkeş çektiklerinden yakınan vakıf, Anadolu Alevîliğini "İslâmiyet'i resmî dinin dayattığı şeriata göre değil, tasavvufi-felsefi bazda yoğunlaşan düşünce ve yorumlara göre algılayan bir anlayış" olarak kabul etmektedir⁷⁰. Vakfın aylık olarak çıkardığı *Cem* dergisine ve gerçekleştirdiği faaliyetlere bakıldığında geleneksel Alevîliğe önemli vurguların bu-

69 Abidin Özgünay, "Alevîliğin Öz Örgütü Cem Vakfı", *Cem* V (Temmuz 1995), sy. 50, s. 5-7.

70 a.y.

lunduğu dikkat çekmektedir. Söz gelimi dergide sık sık Alevî dedelerinin yazıları yayımlanmakta, Bektaşî dedebabalarıyla yapılan görüşmelere yer verilmektedir. Alevîliğin ateizmle ilişkilendirilemeyeceğini, onu sosyalist bir temel üzerinde ele almanın da yanlış olacağını belirten vakıf, şube açtığı her yere fizik imkânların elverdiği ölçüde cem evi açmayı hedeflemektedir. Nitekim bu amaçla geniş katılımlı “cem evi mimarisi yarışma projesi” düzenlemiş, birçok yerde cem evi temeli atmıştır. Ayrıca vakıf Alevî kültürünü araştırmak üzere Tasavvufî Araştırmalar Enstitüsü adıyla bir birim kurmuştur. Ancak kimi çevrelere göre vakfin temel amacı, bir taraftan devlet düşmanlığı yapan birtakım Alevî toplulukları devlete entegre etmek ve bu suretle sosyal barışa katkı sağlamak, bir taraftan da Alevî inanç kimliğini resmî ideolojiye aykırı olmayacak biçimde güçlendirerek bu yolla hem bazı Sünnî kökenli İslâmî gelişmeleri dengelemek hem de bu yolla devletten ciddi malî kaynak almaktır.

Vakfin gerçekleştirdiği bazı faaliyetler bu yargının temelsiz olmadığını göstermektedir. Zira vakıf başkanı İzzettin Doğan'ın her yıl bütçe görüşmelerinde siyasî parti başkanlarını dolaşarak Alevîler için bütçeden malî destek istediği bilinmektedir. Vakfin 1996 yılında gerçekleştirdiği en önemli proje olan “Dinî Hizmetlerin Yeniden Yapılanması: Din-Devlet İlişkisi” konulu uluslararası sempozyum, keza aynı yılın 10 Kasım'ında Mevlevîlerle birlikte Atatürk Kültür Merkezi'nde icra edilen “Atatürk'ü Anma” programı bu amacı açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Alevîler için bütçeden pay alma konusuyla ilgili *Cem* dergisinde onlarca yazı bulunmaktadır.

Günümüz Alevî örgütlenmesinin bir başka ayağını teşkil eden dernekler içerisinde şube sayısının çokluğu ve yaptıkları faaliyetlerle ağırlığını hissettiren Hacı Bektaş-ı Velî ve Pir Sultan Abdal Dernekleri'dir. İsimlerini biri “yol”un kurucusu, diğeri önemli bir simge şahıstan alan bu derneklerin geleneksel Alevîlik'le ilişkisi bulunmakla birlikte bazı bakımlardan farklı bir çizgi arz etmektedir. Özellikle Hacı Bektaş-i Velî dernekleri kendi içinde daha heterojen, Pir Sultan Abdal dernekleri ise kısmî bir homojenliğe sahiptir. Hacı Bektaş-ı Velî dernekleri heterojendir, zira şubeler arasında zaman zaman ciddi denebilecek farklı oluşumlar bulun-

maktadır. Bunların içerisinde geleneksel Alevîliğe büyük ölçüde paralel olanlar bulunduğu gibi bundan sapan, hatta buna taban tabana zıd denebilecek oluşumlar görülebilmektedir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin adı anısına kurulan bazı derneklerdeki Alevîliğin ruhuna aykırı yapılanmalardan şikâyet eden bir Alevî ileri geleni, kaleme aldığı yazısında şöyle der:

Büyük velilerin, Allah dostlarının yüce anılarına Türkiye'mizde ve yurt dışında birçok dernek kurulmaktadır. Ama yazıktır ki bazıları inançsız bir felsefe ile bu isimleri yanyana getirmek gaffetinde bulunmaktadır. Hatta bu derneklerin bazılarının Alevîlikle hiçbir ilgileri bulunmamaktadır. Bunlar Alevîliği özünden saptırarak Alevîlerin dininin İslâm olmadığını, Alevîliğin sadece bir yaşam tarzı, bir kültür ve felsefe olduğunu iddia eden ateist düşünce tarzı içinde Alevîlik denen İslâmiyet'in bu gürüh-i nâcî yoluna en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır⁷¹. Nitêkim bazı şubelerin bizim de dinleyici olarak katıldığımız kimi toplantılarında geleneksel Alevîlik bir tarafa, dinî gerçekliği inkâr eden çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Özetle şunu söylemek gerekir; Hacı Bektaş-ı Velî derneklerinin amaçları ve ilkeleri ile ilgili ölçüler netleştirilmedikçe ve şubeler bu ilkelere göre yapılanmadıkça onların geleneksel Alevîlikle ilgili çizgilerini belirlemek mümkün olmayacaktır,

Pir Sultan Abdal derneklerine gelince kendi yayınları arasında neşredilen bir kitapta belirtildiği üzere dernek "günümüzdeki bozuk ve sömürü düzenine karşı bir halk öncüsünün ve direnişçisinin ilkelerini örgütsel olarak yeniden yaşama geçirmek ihtiyacının ve sorumluluğunun ürünü olarak ortaya çıkmıştır"⁷². Aynı kitapta derneğin hayata geçirilmesi için uğraş vereceği temel hak ve özgürlükler şöyle belirtilmiştir: Ülkede demokrasiye tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazandırmak; faşizme, emperyalizme, ırkçılığa, şeriatçılığa ve sömürüye karşı olmak; laikliğe bilimsel anlamıyla işlerlik kazandırmak; düşünce ve inanç özgürlüğünü korumak; insan hakları ve uluslararası sözleşmelere uymak; kadın ve çocuk haklarıyla ilgili sözleşmelerin gereğini yerine getirmek; örgütlenme haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmelere tabi olmak;

71 Hasan Meşeli, "Hacı Bektaş Velî ve O Yücenin Anısına Kurulan Dernekler", *Cem IV* (Ağustos 1994), sy. 39, s. 41.

72 H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Pir Sultan Abdal Kültür Derneğinin Demokrasi, Laiklik ve Özgürlük Mücadelesi*, Ankara 1997, s. 53.

çağdaş ve demokratik eğitim vermek; çevreyi korumak ve yaşanır hale getirmek; sağlık sorunlarının çözümünü sağlamak; yargının bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü temin etmek⁷³. Alevîliğin hem şekil hem de inanç bakımından İslâm'dan ayrılan önemli yanlarının bulunduğunu düşünen dernek yetkilileri onu İslâm'la özdeşletirmenin doğru olmadığını ileri sürer⁷⁴.

Kendi ifadeleri çerçevesinde ortaya çıkış gerekçesi, amaçları ve Alevîlik anlayışı böyle bir temele oturan Pir Sultan Abdal derneklerini, bazı unsurlar taşımakla birlikte geleneksel Alevîlikle örtüştürmek mümkün görünmemektedir. Dernek, geleneksel Alevîlik zemininde var olmaya çalışan ve bunu amaçlayan bir temelden ziyade, Alevîler tarafından kurulan ve Alevîlikte önemli bir simge şahsın adıyla bütünleştirilen demokratik sivil toplum kuruluşlarından biri hüviyetindedir. Nitekim derneğin organize ettiği faaliyetlerin de çok önemli bir bölümü demokrasi, insan hakları ve laiklik çerçevesindeki programlardan oluşmaktadır. Derneğin yayın organı durumundaki *Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi*'ndeki yazıların da çoğu aynı konulara tahsis edilmektedir. Söz gelimi derginin yirmi ikinci sayısında yer alan konu başlıkları bunu doğrulamaktadır: Çete (Uğur Mumcu), Demokrasi Açısından İnsan Hakları (M. Demir ve dğr.leri), Batı'dan Özgürlük Gelir mi? (Doğu Perinçek), İnsan Hakları ve Demokrasinin Neresindeyiz (Refik Karakoç), Demokrasi ve İnsan Hakları Üzerine (Turgut Koçak), Ne Kadar Mücadele O kadar Hak (Ufuk Uras), Erzincan Refahiye Raporu (Şenal Sarıhan), Orta Doğu Din Kültürü (Şükrü Günbulut)⁷⁵.

Derneğin geleneksel Alevîliği geliştirmek gibi bir amacı bulunmadığı gibi genel eğilimi itibariyle Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde oluşturulan yapının korunması da amaçlanmış görünmemektedir. Zira Pir Sultan'ın Alevîlik çizgisi geleneksel çizgiyle tam bir örtüşme içindedir. Onun yedi büyük ozandan birisi olmasının da sebebi budur. Bu hususta Esat Korkmaz tarafından neşredilen *Pir Sultan Abdal Divanı*'ndan (İstanbul 1994) bazı şiirlerin başlıklarını hatırlamak yeterlidir: Güller Ya Muhammed Ali Çağırır (s. 56),

73 a.g.e., s. 56-57.

74 bk. a.g.e., s. 58-65.

75 *Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Dergisi* (Şubat-Mart 1997), sy. 22, s. 1.

Gitti Kervanımız Ali'ye Doğru (s. 58), Gel Muhammed Ali Katarına Gel (s.70), Bir Kişi Hakkın Emrinde Olmasa (s. 78), Mehdi Gibi Bir Mahım Var (s. 104), Düşün Ehl-i Beyt'i Sabret Bakalım (s. 108), Kırklar Meydanı'nda Erkân İsteyen (s. 130), Ya Muhammed Sana İmdada Geldim (s. 134), Allah Birdir Hak Muhammed Ali'dir (s. 271), Allah Allah Desem Kalksam Yürüsem (s. 429).

Çorum Ehl-i Beyt Camii muhiti ile Genç Erenler dergisi çevresine gelince bunların her ikisi de ortodoks bir karakter taşımaktadır. İlki Şîî, ikincisi Sünnî ortodoks çizgi takip eden bu çevreler geleneksel Alevîliğin uzantısı mahiyetinde değildir. Zira geleneksel Alevîlik'te dinin hem inanç hem de amel yönü batınî yorumlarla algılanır ve özellikle namaz, oruç, hac gibi ibadetler tam olarak yerine getirilmez. Belki her iki çevre geleneksel Alevîlik içinde çok sınırlı bir çizgiyi teşkil eden müteşerri kesimle ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan geleneksel Alevîlik yahut onların ifadesiyle Kızılbaşlık Oniki İmam Şîîliği'nden birtakım motifler almış olmakla birlikte Ehl-i Beyt Camii çevresinin iddia ettiği gibi bunlar İmamiyye Şîasi'nin ruhuna uygun biçimde alınan inanç ve fikhî anlayışlar değildir.

SONUÇ

Türkiye'de Alevî ve Bektaşî toplumu 1960-70'lerde başlayıp 1980'lerde artan, 1990'lardan sonra ciddi şekilde hızlanan örgütlenme sürecine girmiş ve birçok vakıf, dernek ve diğer bazı kuruluşlar gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan hemen hemen aynı tarihlerde, başta şehirleşme olmak üzere modernitenin çarpıcı yüzüyle karşılaşan toplum hızla maneviyat büyüklerine dayanmayı yitirmeye başlamış, dedelerin toplum üzerindeki nüfuzu asgariye inmiş, pek çok âdâb-erkân yapılamadığı gibi özellikle yeni yetişen nesil tarafından unutulmaya terk edilmiştir. Bu süreçte sayıları giderek artan örgütlerin bir kısmı geleneksel yapı üzerinde güçlenmeye çalışırken, bir kısmı gelenekle bağını koparmamaya gayret etmekle birlikte yeni bir oluşum denemesi içinde bulunmuştur.

Alevî örgütlenmesinin önemli bir ayağını dergâhlar ve cem evleri teşkil etmiş, belli Alevî-Bektaşî büyükleri için anma toplantıları düzenlenmiştir. Dergâhlar içerisinde İstanbul'da Şahkulu ve

Karaca Ahmet Sultan dergâhları ön plana çıkmış, özellikle hafta sonlarında sembolik cemlerle beraber bazı gelerek ve görenekler yaşatılmaya çalışılmıştır. Her iki dergâh çevresinde geleneksel çizgiye paralel faaliyetlerin yanında bununla paralel olmayan çalışmalar da yapılmıştır. Diğer taraftan başta büyük şehirler olmak üzere Alevî nüfusun bulunduğu yerlerde cem evleri açılmıştır. Buralarda gelenekler çerçevesinde yapılan bazı erkânın yanı sıra yer yer siyasî karakterli oluşumlar görülmüştür. Esasında hem dergâhlarda hem cem evlerinde geleneksel Alevîliğin en temel amacı olan “kâmil insan” yetiştirmeye yönelik yapılanmaya geçilememiş olup saz ve semah kursları gibi sınırlı faaliyetlerle yetinilmiştir. Bektaşî dergâhlarında da durum farklı değildir. Daha çok özel yerlerde meydan açarak erkân yürüten Bektaşîler mücerred yetiştirme ve klasik Bektaşî erkânını bütünüyle uygulayabilme başarısını gösterememişlerdir.

Örgütlenmenin bir başka ayağı ise vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. Çok sayıda vakıf içerisinde şube sayısının çokluğu ve yaptığı faaliyetlerle önde olan Cem Vakfı’dır. Cem Vakfı bir taraftan geleneksel Alevîliği güçlendirmeye yönelik faaliyetler icra ederken bir taraftan da kimi Alevî çevre tarafından Alevîliği tarihî muhalefet bağlamından çıkartıp birtakım stratejilere kurban etmekle nitelendirilmektedir.

Dernekler içerisinde Hacı Bektaş-ı Velî ve Pir Sultan Abdal dernekleri öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki karma bir özellik taşıyıp şubeleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bazı bölgelerde geleneksel Alevîliğe yakın çizgiler görülmekle beraber bazılarında bu çizgi zayıflamakta hatta giderek kaybolmaktadır. Pir Sultan Abdal dernekleri ise geleneksel çizgiden en uzak derneklerdir. Alevîliğin dinî boyutunu öne çıkarmayan bu dernek mensupları Alevî kültürünü yenilemeye yönelik çabalardan ziyade laiklik, demokrasi ve insan hakları gibi alanlarda yoğunlaşmaktadırlar.

Diğer oluşumlardan Çorum Ehl-i Beyt Camii çevresi Bektaşîliği inkar etmekte, Alevîliği ise Oniki İmam Şifliğiyle özdeşleştirmektedir. Bunlar inanç konularını İmâmiyye’ye, ibadetlerini de Ca’ferî fıkına göre belirlemektedirler.

Sonuç olarak günümüz Alevî örgütlenmelerinin çoğu geleneksel Alevîlikle paralellik arz etmemektedir.